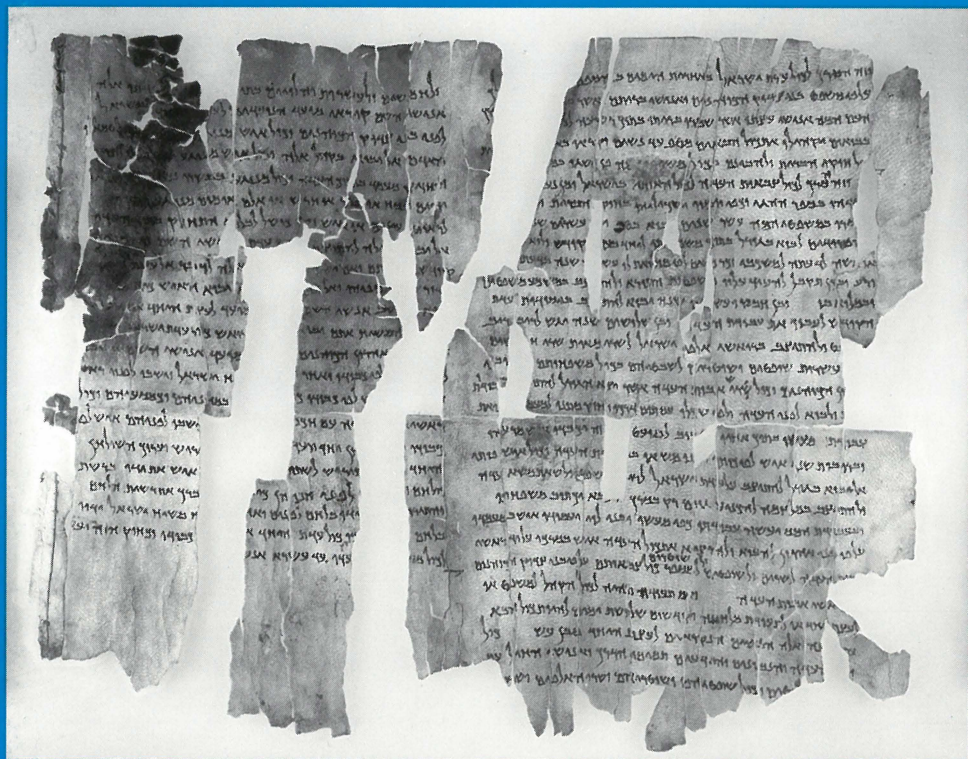

TEOL- information

Nr. 12. september 1995

Det teologiske Fakultet
Københavns Universitet

Indholdsfortegnelse

Kontakt	4
Siden sidst af prodekan professor Niels Peter Lemche	5
Fra jubilæernes bagside af lektor Jørgen I. Jensen	7
Den eksterne censur og det teologiske studium af Censorkollegiets formand, sognepræst Kaj Mogensen	11
Qumran-konference på Schæffergården af professor Niels Hyldahl	18
»Det er løgn!« af Søren Holst	21
Paulus og hellenismen - om en ny bog af forskningsstipendiat Henrik Tronier	23
Gensyn med universitetet af biskop Erik Norman Svendsen	26
På feltarbejde i Ghana af stud. theol. Ulla Pierri Enevoldsen	28
Martin Luthers opgør med skolastikken af stud. theol. Anna Vind	33
Dialogens filosofi: Michael Theunissen af forskningslektor, mag. art. Arne Grøn	38
Økumeniske gæster af lektor Peder Nørgaard-Højen	42
Kalender for efterårssemesteret 1995	46

Kontakt

TEOL-information udgives af Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, henholdsvis den 1. februar og den 1. september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Ønsker man at få bladet tilsendt, skal henvendelsen rettes til:

Teologisk Fællesafdeling,
Købmagergade 44-46, 4. sal,
1150 København K.
Tlf. 35 32 37 00

Ansvarshavende redaktør:
Dekan Jens Glebe-Møller.
Redaktionskomite: Peder Nørgaard-Højten

Lay-out og sats: Religionspædagogisk Center.
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg A/S.
Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.
Oplag: 3500.

Forside: The Rule of the Community. Manuscript A (1QSa/1Q28a). An Ancient Sectarian Document from the Dead Sea Scrolls. Custom Printed especially for the Dead Sea Scroll Foundation by West Semitic Research. Copyright Bruce and Kenneth Zuckerman.

Siden sidst

*af prodekan professor Niels Peter Lemche
Institut for Bibelsk Eksegese*

Hvis man skulle sammenligne Det Teologiske Fakultets domicil i Købmagergade med noget velkendt, måtte det være en trykkoger. Det syder og regerer næsten hele året rundt, og er semestrene ikke selv i gang, så er der eksaminer, seminarer og kurser, møder, ja, stort set alt hvad man kan forestille sig. Studenter er der flere af end nogensinde, tilmed er langt flere af dem aktive end tilforn, hvilket afspejler sig i de største eksamenshold, som fakultetet nogensinde har kendt til. Det synlige resultat af denne aktivitet er fakultets »produktionstal«, som siger, at vi efter alt at dømme udklækker henimod 80 teologiske kandidater i løbet af 1995 og lige så mange i 1996. Det forudses ikke, at »stå-produktionen« (dvs. studieårsværksproduktionen), som danner baggrund for hovedparten af vores budget, vil skabe problemer i 1995, således som det var tilfældet i 1994.

Al denne glædelige aktivitet skaber imidlertid også problemer, for fakultetet har det nærmest som en kommune, der har solgt sin sidste byggegrund. Den gamle byg-

ning i Købmagergade er udnyttet til sidste kvadratmeter og levner ikke længere mulighed for nye tiltag, nye projekter og nye drømme. Derfor er Det teologiske Fakultets dekanat gået aktivt ind i drøftelserne af et nyt universitetsbyggeri i den kommende Ørestad, hvor der er tale om, at Det teologiske Fakultet skulle få tildelt en helt ny bygning, skræddersyet efter vort behov og med betydelige udvidelsesmuligheder. En eventuel flytning til en ny universitetskampus på Amager vil dog ikke ske uden beklagelser, ikke mindst fra de studerende, som helst så fakultetet forblive i City-området, og som har gennemført flere aktioner for at bevare status quo.

Vi har siden sidst haft den glæde at kunne byde velkommen til to nye medarbejdere, fuldmægtig på fakultetskontoret Niels Christian Tolvang-Nielsen og assistent Susanne Madegaard på Fællesafdelingen.

På den faglige videnskabelige front har fakultetet markeret sig på gunstigste maner i tiden siden det seneste »Siden sidst«. Vi har set

tre Ph.D.-studerende afslutte deres projekter med succes: Nynne Helge med en afhandling om »Arbejdsløshed og folkekirke. En undersøgelse af religionens plads i københavnske arbejderfamiliers kultur og livsform 1870-1950 med særlig vægt på perioden før 1920«, Hanne Frøsig Dalgaard med afhandlingen »Kirkens klæder. Tjenestedragter som liturgiske dragter og tekstiludstyr i danske, evangelisk-lutherske kirker siden reformationen, deres tilvirkning, brug og nutidige kirkelige rolle« og Lars Reuter med afhandlingen »Dødshjælp. En etisk-teologisk analyse og vurdering af den europæiske eutanasidebat. Fremlagt på grundlag af en oversigt over de juridiske, medicinske og teologiske holdninger i de enkelte lande«. Dertil kommer, at cand.theol. Anders Kingo d. 29. maj 1995 for et stuvende fuldt disputatsauditorium forsvarede sin afhandling »Analogiens teologi. En dogmatisk studie over dialektikken i Søren

Kierkegaards opbyggelige og pseudonyme forfatterskab« for den teologiske doktorgrad, som fakuletsrådet konfererede ham på sit juni-møde.

Mest markant blandt fakultets mange andre videnskabelige arrangementer i foråret 1995 står nok Institut for Bibelsk Eksegese store internationale konference om Dødehavsteksterne i juni 1995, hvori deltog 70 forskere fra hele Skandinavien og ledende specialister fra USA, Tyskland, Spanien og Israel. At vi heller ikke kommer til at ligge på den lade side i fremtiden, viser »kalenderen« til sidst i dette hæfte. Bl. a. er vi i øjeblikket i gang med at planlægge en række »Åben-hus« -arrangementer i forbindelse med kulturby 96; men herom bliver der lejlighed til at vende tilbage i næste udgave af Teol-information. Foreløbig står kun tilbage at ønske god fornøjelse med læsningen af det foreliggende hæfte.

Fra jubilæernes bagside

*af lektor Jørgen I. Jensen
Institut for Kirkehistorie*

Som yderst bekendt har luften i foråret været tæt af jubilæer og fejring. Fra dag til dag har vi kunnet følge begivenhederne fra for 50 år siden, og det vil fortsætte til Hiroshima-bomben i august. Hos en ældre generation kaldes der på erindringer og billeder fra dengang; hos den generation, der blev født under eller lige efter krigen, vækkes barndomserindringen af selve det ord de voksne brugte så hyppigt: »krigen«. Det var på en måde som om krigen antog træk af den mytiske urkamp, som ens egen livsverden var fremgået af, og som nu kom på længere og længere afstand for hvert år der gik.

Men afstand er et ord fra rummets verden; tiderne kan rykke sammen, forskellige begivenheder komme til at stå ved siden af hinanden i forestillingen. Man forstår udmærket, at der er nogle, der mener at det ikke var i 1945, men først i 1989, krigen var forbi; og at andre ser Anden Verdenskrig som anden akt af det drama, der begyndte i august 1914, og hvis store prolog allerede havde været i gang tilbage

fra slutningen af forrige århundrede.

Thomas Mann skrev som kommentar til Japans kapitulation i august 1945 og de store ord om, at nu var Anden Verdenskrig slut: »I sandhed var der intet, der sluttede, men en uopholdelig proces af samfundsmæssig-økonomisk-kulturel verdensforandring, der var begyndt for en menneskealder siden, rullede eventyrsvinger videre uden egentlig afbrydelse.«

I dag er det så selve ideen om en proces, selve procesbegrebet, der ikke længere synes at kunne rumme de historiske erfaringer. Den tankegang har Thomas Mann også indvarslet med den store sammenfattende roman han arbejdede med på den tid, nærmere bestemt fra 1943 til 1947.

På Center for Kunst og Kristendom ved Institut for Kirkehistorie fejrede vi jubilæernes bagside med forelæsninger og studiekredstimer om dette værk, »Doktor Faustus«, hvis fortæller, humanisten Sereus Zeitblom, nedskriver sine erindringer om sin ven, den tyske komponist Adrian Leverkühn, samti-

dig med at den ene tyske storby efter den anden bliver bombet til ruiner. Leverkühns liv i første tredjedel af dette århundrede bliver et udtryk for, hvordan den højeste åndelighed og det store intellekt trak sig på afstand af verden og kom til at give plads for det hidtil usete primitive barbari.

En af nøglerne til dette tema i romanen findes i et foredrag, »Tyskland og tyskerne«, som Thomas Mann holdt i slutningen af maj 1945 i USA, hvor han havde opholdt sig siden 1938, 5 år efter at han - allerede i 1933 - emigrerede fra Tyskland. Flere af romanens symboler glider ind i denne tekst, når han taler om hvordan det typisk tyske viser sig i Fausts historie, og om at også djævelen - ikke blot Fausts, men Luthers djævel - er tysk. Formlen for Tysklands katastrofe, forberedt gennem århundreder, lyder: »Hvor intellektets hovmod parrer sig med psykisk tilbageblevenhed og bundethed, dér er djævelen« - en holdning han særligt finder i den tyske reformation og den tyske romantik, mens Goethes og hans tids uendeligt fine balance mellem ydre og indre er blevet fortrængt.

Faust er den tyske sjæls repræsentant, men han burde være musikalsk, siger Thomas Mann i foredraget - med tanke på sin egen hovedperson, der i modsætning til Goethes Faust er både teolog og komponist. Tyskland er, siger Thomas Mann, som den kejtede professor, der føler sig verden overlegen

i dybde, og som det dæmoniske, i Kierkegaards betydning, har åndet på. Dybden, inderligheden, findes først og fremmest i den store tyske musik og i reformationens forløb, og kan på en måde samles i ét menneske: »Martin Luther, en gigantisk inkarnation af tysk væsen, var overordentlig musikalsk,« siger Thomas Mann, og fortsætter uden omsvøb: »Jeg elsker ham ikke, det tilstår jeg åbent.« Modsætningen mellem Luther og Erasmus af Rotterdam anerkender Thomas Mann heller ikke, den er overvundet hos Goethe.

Går man herfra til selve opbygningen af Doktor Faustus - den bane, som den sky, ensomme, ekstatiske, overlegne og sygdomsramte teologiske komponist gennemløber - aftegner der sig et bemærkelsesværdigt synspunkt, som Thomas Mann ingen steder har udtalt direkte, men som bogens helhed udsiger. Leverkühns livshistorie fra slutningen af forrige århundrede og 30 år ind i dette betegner samtidig en bevægelse fra en senmiddelalderlig, neurotisk, hysterisk og overtroisk verden frem til samtiden. Men her bekræftes hans pagt med djævelen i 1911 eller 1912 - samme år som Thomas Mann havde skrevet »Døden i Venedig« - og komponisten bevæger sig i sin dagligdag nu ikke længere fremad, men tilbage igen. Han bor i en »abbedstue«, skriver med »munkeskrift« og senere, lige før han bryder sammen i formørkelse, begynder han at tale Luther-

tysk - som om sindssygens genembrud er identisk med at synke tilbage til tiden lige inden reformationen. Allerede tidligt i bogen har han motiveret sit første valg af studium, teologien, med at han ville tugte sig selv, banke på den strenge ordens dør - som Luther selv inden han blev reformator. Albrecht Dürers kendte stik Melancholia fra 1514 - traditionelt udlagt som et symbol på livsstemningen inden evangeliets lyse dag - spiller da også en stor rolle i bogen.

Grundtvig skrev, at den lutherske reformation skal fortsættes, et synspunkt, der har haft vanskeligt ved at trænge igennem. Endnu vanskeligere med den tankegang, som kan udledes af Doktor Faustus: at reformationen endnu ikke har fundet sted. Den fragtede nemlig sit modbillede, den klostermiddelalder og nogle af de sjælelige forudsætninger den fremgik af, med sig videre i historien. Thomas Mann fortæller i foredraget, hvordan han stadig har kunnet møde alt det i sin barndoms by, Lübeck, i slutningen af forrige århundrede: »-- man kunne forestille sig, at der her pludselig udbrød en børnekors-togbevægelse, en sanktvejtsdans, en kollektiv Kristusekstase med mystiske folkelige processioner ... kort sagt, man kunne mærke en ældgammel neurotisk undergrund, en hemmelig psykisk disposition...«

I forlængelse af Thomas Manns tankegang drejer det sig ikke om den håbløst uafsluttede kamp mel-

lem kristendom og humanisme, som dele af den dialektiske teologi spændte sig selv fast i. Grundtvig måtte da også i Christenhedens Syvstjerne fremføre den skrappe påstand, at selv i Luthers paradis var der som i Valhal: der blev kun kæmpet for tidsfordriv. Men som hos Grundtvig drejer det sig om forholdet mellem luthersk protestantisme og historie.

Fejringen af en af jubilæernes bagside - da djævelen, som Thomas Mann siger det i maj 1945, hentede Tyskland - fører ikke til spørgsmålet om reformationens forhold til nazismen, men vider sig ud og bliver et spørgsmål om protestantismens, eller rettere sagt: den lutherske protestantismes forhold til kultur og samfund. Det er i dag ikke et kirkeligt spørgsmål i så høj grad som et kulturelt, det afklares i hvert fald ikke med dogmatiske begreber, for slet ikke at tale om kirkelige erklæringer. Det lyder: Hvordan ser en luthersk kultur ud, når de klosterforudsætninger og neurotiske bindinger, som - ifølge Thomas Mann - ubevidst har været med i dens overleveringer, er forsvundet - når den evangeliske frihed, det almene præstedømme og en reformatorisk kreativitet strømmer frit og uforkrampet ud mod fremtiden uden genoptagelse af gamle positioner?

Men måske forholder det sig sådan, at man har set efter den lutherske kultur på de forkerte steder. Den moderne verden synes i sit samfundsliv at være bestemt af

den puritanske calvinisme og religiøst synes det at være de katolske billeddannelser, der er tiltrækkende - som om man i et glimt ser, at det er Calvin og modreformationen, der har delt den kristne verden imellem sig. Det lutherske virker indadvendt, men måske findes allerede en skjult dagsorden, en luthersk musisk, visionær kultur hos Bach, hos Goethe, hos Grundtvig i Danmark, som mennesker har levet ud af - en skjult impuls til reformatorisk kreativitet, som stadig er tilgængelig, hinsides den djævelske inderlighed Thomas Mann taler om.

»Vi ved slet ikke, hvor meget vi har Luther og Reformationen i det hele taget at takke for,« sagde Goethe - naturligvis til Eckermann - og tilføjede: »Jo dygtigere vi protestanter skrider foran i ædel udførelse, jo hurtigere vil katolikkerne følge efter.« Det er den tankegang, der viser sig bag Thomas Manns kritik af reformationen i anledning

af Tysklands katastrofe, selvom han ikke henviser til lige netop disse ord.

Her er protestantisme en historisk energi, ikke blot et lærepunkt om retfærdiggørelse af tro. Nåden, tilgivelsen, det ufortjente er jo netop på vej mod at blive en del af den almene humane mentalitet, noget der altid skal kunne mobiliseres mennesker imellem, noget man kan påberåbe sig, som en ny guds efterligning, der vanskeliggør forkyndelsen af den som en nyhed.

Thomas Manns synsvinkel derimod kan fastholde, at nåden er det overraskende. Han indleder foredraget i 1945 med at tale om, hvordan han nu selv er blevet halvfjerds år, og at livet har givet ham en ekstragevinst, en nåde: »Men nåde er altid forbavsende og uventet. Den, som oplever den, tror, at han drømmer.« Og der fortsættes: »Det står for mig som en drøm, at jeg er, og at jeg er *her*.«

Den eksterne censur og det teologiske studium

af Censorkorpset formand, sognepræst Kaj Mogensen

Alle, der i tidens løb har bestået en teologisk embedseksamen eller dele af en sådan, har stiftet bekendtskab med en eller flere af de eksterne teologiske censorer.

Da jeg gik til eksamen på det teologiske fakultet ved Københavns Universitet i 1970 var prøveformerne ret ensartede. Der var skriftlige og mundtlige prøver i samtlige fagets discipliner, og der var ekstern censur ved alle prøverne. Hvordan karaktererne fremkom ved de skriftlige prøver, var der vist ingen, der skænkede en tanke, men ved de mundtlige eksaminer mødte man censorerne, der alle var pæne ældre mænd, de fleste havde høje kirkelige embeder og alle var »kendte teologer«. Der sad altid en censor på hver side af eksaminator. Nogle af dem så interesserede og venlige ud, nikkede eller så bekymrede ud, nogle sad nærmest som om de småblundede, hvad de næppe gjorde. Ved bordet sad som i Klodshans en skriver, der skrev alt ned i en protokol.

Siden da har der været flere studieordninger, der er kommet

forskellige eksamensformer, man kan ovenikøbet selv vælge mellem flere, og der er kommet flere censorer. Nu er der 13, og de fire af dem er kvinder.

Jeg blev beskikket som censor i 1980 og nåede også at sidde et par gange som en af de to ved mundtlig eksamen. Det var egentlig en underlig fornemmelse. Der var gået ti år fra embedseksamen til jeg rykkede over på den anden side af bordet, men det var som om tiden havde stået stille i de år. Min medcensor var en af dem, der havde været censor for mig, læreren hav-

de jeg også »gået hos«, og den første eksaminand var en af mine tidligere medstuderende, der havde været lidt længe om det.

Censorvirksomheden er i dag fastlagt ved en bekendtgørelse om censorinstitutionen af 25. maj 1993. Når man er censor, hører man til i det, bekendtgørelsen og den daglige omtale kalder »censorkorpset«. Når man hører til i et korps, burde man bære uniform og eventuelt være forsynet med sabel, pulverslukker eller en æske forbindelsessager. Hvis en censor er forsynet med den slags udstyr er det i teologi i overført og åndelig forstand.

Censorkorpset skal sammensættes således, at det dækker alle de fag eller fagområder, der indgår i uddannelsen. I praksis betyder det, at en censor er særligt kvalificeret i en af de teologiske hoveddiscipliner samtidig med, at vedkommende skal være bredt teologisk orienteret. Censorerne er beskikket af undervisningsministeriet efter indstilling fra censorformandskabet, der skal rådføre sig med fakulteterne inden indstillingen. Man kan ikke forestille sig, at en person indstilles som censor mod fakulteternes ønske. Det indstillende formandsskab, der er valgt af censorerne, består for tiden af censornæstformand Sanne Thøisen og undertegnede censorformand. Mindst 1/3 af censorerne skal være personer, der har deres hovedbeskæftigelse uden for de videregående uddannelsesinstitu-

tioner. Da de teologiske fakulteter i København og Aarhus har ét fælles censorkorps kan ingen teologiske universitetslærere indgå i censorkorpset. Det betyder, at der stort set ikke er andre steder at hente censorer fra end Den danske Folkekirke. Jeg var selv ved beskikkelsen en undtagelse, da jeg på det tidspunkt var ansat som lektor ved Danmarks Lærerhøjskole. Jeg fik dog snart stilling som sognepræst for ikke at falde for meget ved siden af. En censor skal være en velkvalificeret teolog, der ikke er ansat ved et af fakulteterne, men som i princippet kunne være det. Mange af censorerne har været universitetsansatte, og de har alle en videnskabelig teologisk produktion bag sig - nogle af dem tillige foran sig. Naturligvis kan en censor ikke have indsigt i alle de mange emner, der skrives om i emnekredse og specialer, men vedkommende skal kunne læse med forståelse og sund fornuft og vurdere i forhold til videnskabelige kvaliteter som sammenhæng, selvstændighed og nytænkning. Nu kunne man mene, at alle kvalificerede i forvejen var universitetsansatte, men hidtil er det da lykkedes at støve et godt censorkorps op. Dette være naturligvis udtrykt med megen ydmyghed.

Da flertallet af de teologiske kandidater får ansættelse i Den danske Folkekirke er denne det, der i bekendtgørelsen kaldes et »arbejdsmarked« eller en aftagerinstitution. Det er gyselige udtryk,

der udtrykker et højst problematisk syn på formålet med universitetsstudierne. Men uanset disse udtryk så kan censorinstitutionen udgøre en frugtbar forbindelse mellem de teologiske fakulteters forskning og undervisning og den kirke, hvor flertallet af de teologiske kandidater kommer til at virke. Denne forbindelse mellem forskning og undervisning og praktisk anvendelse giver gode muligheder for en prægning i begge retninger. Dette sker ved den nære kontakt mellem censorer og universitetslærere. Censorvirksomheden er et godt mødested for de teologiske grunddiscipliner og praktisk teologi. Naturligvis er censorerne ikke repræsentanter for Den danske Folkekirke, men medvirker altså til at fastholde sammenhængen mellem den teologiske forskning og undervisning og den kirke, der er udgangspunktet for, at der overhovedet er teologi. Den væsentligste drøftelse finder sted på det uformelle plan i forbindelse med votering ved skriftlig og mundtlig eksamen, og alle censorer får i tidens løb gode personkontakter til universitetslærere og får et indgående kendskab til arbejdet ved et institut. En censor læser i tidens løb mange flere emneopgaver, specialer etc. end den enkelte lærer og får en ganske god indsigt i, hvad der for tiden drøftes i de enkelte fagområder.

Den nye bekendtgørelse er på mange måder udtryk for en udvidelse af censorkorpsets ansvars-

område. Censorinstitutionen har altid været en form for offentlighedskontrol i forhold til uddannelserne, det har altid været et forbindelsesled mellem universitetsteologi og kirke/samfund. Men nu er det præciseret i bekendtgørelsen, at censorkorpset skal deltage i debatten om uddannelsens kvalitet og udvikling. Censorformandskabet skal besvare høringer om væsentlige ændringer i uddannelsernes bekendtgørelser og studieordninger. Som noget nyt skal censorformandskabet årligt afgive en rapport til fakulteterne, der udarbejdes på grundlag af de enkelte censorers indberetninger til formandskabet. Konstaterer censorerne væsentlige problemer eller mangler i uddannelsen skal formandskabet underrette fakulteterne, der skal drøfte dette. Man kan således sige, at censorinstitutionen har to hovedopgaver, der naturligvis hører sammen. Den ene er at deltage i drøftelsen af undervisningen generelt og øve indflydelse på studieordninger mv. Den anden er at medvirke ved bedømmelsen af kandidaterne ved eksamen. Hvad det første angår må det være af værdi for undervisningen og de enkelte undervisere, at der er personer med faglig indsigt, der følger området med positiv interesse ud fra det ønske, som man er fælles om: at den teologiske undervisning og forskning er af så høj kvalitet som muligt. Jeg synes jeg i tidens løb har haft mange gode kontakter med universitetslærere

og har haft mange gode samtaler i forbindelse med votering. En vis kontinuitet i censorkorpset er en fordel for gode og tætte forbindelser til institutterne.

Hvad selve eksamensinstitutionen angår, er censorarbejdet dobbelt. Censorerne skal have et overordnet ansvar i forhold til uddannelsens prøver. Censorinstitutionen skal påse at prøverne er i overensstemmelse med de formål og krav, som er fastlagt i studiets bestemmelser, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med reglerne og at de studerende får en ensartet og retfærdig behandling og deres præstationer en pålidelig bedømmelse. Det indebærer, at censorkorpset internt og med underviserne har en løbende debat om prøveformer, niveauer og bedømmelse. Der er en lang række generelle forhold, der her kan drøftes, f.eks. forhold mellem mundtlig og skriftlig del af en eksamen, forhold mellem undervisningsdeltagelse og prøvekrav, hjælpemidler til eksamen etc. Censorkorpset har uden tvivl her en større betydning og indflydelse, end mange forestiller sig.

Censorernes anden opgave ved eksamen er den, som de fleste møder på et eller andet tidspunkt: de medvirker til, at eksamen afsluttes med en karakter. Det er den enkelte teologiske kandidats direkte møde med censorinstitutionen. I forhold til medbedømmende universitetslærer har censor den fordel, at han eller hun - efter en

tid i censorkorpset - har et meget større sammenligningsgrundlag. Den enkelte universitetslærer læser i almindelighed kun opgaver fra egne studerende. Censor læser mange flere opgaver og fra begge universiteter.

Votering i forbindelse med mundtlige og skriftlige prøver er en spændende del af censorarbejdet. Man kan blandt andet betragte det som en form for betalt efteruddannelse af censorerne. Det er her de enkelte censorer har en løbende kontakt med de teologiske fakulteter. Bedømmelsen vanskeliggøres, hvis der er muligheder for valg af flere forskellige prøveformer ved den samme eksamen og ved et meget forskelligartet pensum. Det er min opfattelse, at prøverne på den teologiske overbygning endnu ikke har fundet en helt tilfredsstillende form. Vanskelighederne ligger især for ugeopgavernes vedkommende, men det bliver for teknisk at komme nærmere ind på dette i denne sammenhæng. Den eksterne censur kan opfattes som et værn for kandidater og lærere. De studerende sikres mod at lærerindtryk, dannet ved undervisningen, får indflydelse på karaktergivningen. Lærerne sikres mod, at nogle studerende opfatter det således. Censorerne er i forhold til institutionen uafhængige og har ikke noget forhåndskendskab til den studerende.

De teologiske fakulteter har forskellige studieordninger og eksamensordninger, der skal føre til

samme eksamen. Det er ved karaktergivningen også censorkorpsets opgave at tilstræbe, at en cand.-teol. i henholdsvis København og Aarhus er »lige meget værd«. Selv om der af praktiske og økonomiske årsager er en vis arbejdsdeling mellem censorerne i forhold til mundtlige eksaminer i København og Aarhus, er det vigtigt at fastholde, at der er ét teologisk censor-korps og at censorerne kommer til at virke ved begge universiteter. Det er også censorernes opgave at sikre, at studerende får ensartet bedømmelse, selvom der er skiftende eksaminatorer, og at forskellige krav til niveau modregnes ved karaktergivningen.

I København er der ingen eksternt censur i grunduddannelsen og det samme vil nok i praksis gøre sig gældende i Aarhus. Det er rimeligt at grunduddannelsen bliver mere skolepræget end overbygningsuddannelsen og at den eksterne censur først og fremmest finder sted i det videre forløb, hvor der bedømmes efter 13-skalaen. Jeg kunne dog godt ønske, at den eksterne censurs indflydelse ved grunduddannelsen i nogen grad kunne genindføres. Det ville betone grunduddannelsens betydning.

Efter min opfattelse er de studerende sikret en meget høj grad af retfærdighed. Naturligvis er der subjektive forhold, der gør sig gældende ved al bedømmelse, men samtidigt er der mellem lærere og censorer og i censorkorpset stor enighed om, hvad der skal lægges

vægt på ved en bedømmelse og hvordan niveauet skal være. Jeg husker ikke, at det én eneste gang i de 14 år, jeg har været censor, har været nødvendigt at lægge sammen og dividere for at få en karakter.

Denne høje grad af sikkerhed for en ensartet og rimelig bedømmelse er den væsentligste årsag til, at vi har meget få ankesager. De studerende har i vid udstrækning mulighed for at anke en karakter, men dette sker meget sjældent. Naturligvis kan der ske fejl i forbindelse med eksamen og karaktergivning. Der er mange studieordninger og individuelle opgivelser m. v. at holde styr på. Men i det store og hele fungerer eksamen godt og afvikles uden problemer.

Som censor danner man sig naturligvis et indtryk af fakulteterenes virksomhed, ja, man har ovenikøbet pligt til det med henblik på den rapport, der skal afgives. Det er derfor også nødvendigt, at man selv har nogle forestillinger om, hvordan undervisningen foregår.

Det, der kendetegner en universitetsundervisning i forhold til gymnasieundervisning og »mellemteknikeruddannelsen«, er, at der på universitetet er en nær forbindelse mellem undervisning og forskning. Her er det væsentligt, at der er den rette balance mellem undervisning og forskning. Forskningen skal ikke være noget en universitetslærer beskæftiger sig med, hvis der skulle blive tid til overs efter undervisning og admi-

nistration. Undervisning skal ikke opfattes som noget, der tager tiden fra det væsentligste, nemlig forskningen. En forskning har godt af at blive mødt med interesse og diskuteret af studerende, og en undervisning, der er båret af forskning, bliver levende, engagerende og personlig og dermed vedkommen for de studerende. Den nysgerrighed og det engagement, der bærer forskningen, vil bidrage til en spændende undervisning. Jeg tror mange kandidater med glæde kan mindes samarbejdet ved en øvelse med en engageret og vidende universitetslærer. Og jeg tror, at ligeså mange universitetslærere kan mindes interesserede øvelseshold, og den betydning samtalerne fik, når man skulle komme videre med forskningen. At møde positive, kritiske unge mennesker er en lykke for enhver forsker. På den måde kan universitetsundervisningen blive en »skole for livet«. Det vil de fleste præster i embede uden tvivl kunne skrive under på med glæde. Det betyder så, at det er en fare for universitetsundervisningen, hvis den bliver for kursusagtig og for skolepræget, og hvis lærerne skal bruge for megen tid på administration. Der kan være tendenser i den retning i en tid, hvor »samfundet« ønsker hurtige og effektive studier, og hvor alt skal kontrolleres og rapporteres. Censorinstitutionen skal ikke være med til at fremme denne tendens, men stritte imod. Den eksterne censur skal ikke komplicere eksamensforløbene,

men tværtimod forenkle dem. Hvis alt bliver fastlagte kursusforløb med intern vurdering, bliver universitetslærerne mere bundet til skolepræget undervisning og til at bruge tid på eksaminer.

Det betyder også, at eksamen er bedst, hvis den bliver en naturlig del af undervisningen og ikke blot en udvendig kontrol. Specialer, emneopgaver og emnekredse er den bedste form for eksamen, fordi det ikke blot er en udvendig efterfølgende evaluering, men et resultat af undervisningen, der tit nærmer sig egentlig forskning og i enkelte tilfælde faktisk bliver det.

I forhold til de studerende er det vigtigt, at prøveformerne bliver sådan, at de uegnede - de uinteresserede - opdager, at de skal holde op på fakultetet, og at de får det at vide på en nænsom og samtidig tydelig måde. Ikke for tidligt - for der er nogle langsomme startere, og ikke for sent, så man spiller tiden.

Undervisningen skal endvidere bidrage til, at alle studerende får en god bred indføring i væsentlige teologiske problemstillinger. Og at de får en god grundviden, til hvilken hører, at de kan oversætte hele Det nye Testamente rimeligt ubesværet og har god træning i ekse-gese. Endvidere at alle får lov til at prøve kræfter med at gå i dybden - for skægs skyld og for at undersøge om de har forskerevner og -interesser. Det er det væsentligste. For de »sjældne få« skal der være mulighed for, at de begynder forskning

og specialiserer sig, uden at det går ud over det grundlæggende, som overhovedet gør et menneske til noget som skønt så »en teolog«.

Den teologiske undervisning og forskning kan altid blive bedre, naturligtvis. Det vil og skal censor-korpset medvirke ved en drøftelse af. Men udgangspunktet for mig er i hvert fald en glæde over hvor høj

en standard vore teologiske fakulteter befinder sig på. Det er væsentligt at fastholde traditionen for et højt fagligt niveau med en åbenhed over for fornyelse og forbedringer. Jeg tror det er af værdi for fakulteterne - både for lærere og studerende - at der er en gruppe, der følger arbejdet med positiv interesse.

Qumran-konference på Schæffergården

*af professor Niels Hyldahl
Institut for Bibelsk Eksegese*

I dagene 19. - 22. juni 1995 fandt der en international konference om Qumran sted på Schæffergården i Gentoft. Initiativet hertil var taget af bestyrelsen for Institut for Bibelsk Eksegese engang i 1993, og jeg tror at kunne sige, at konferencen forløb godt. Den var præget af godt humør og veloplagt-hed hos alle, og også stedet og vejret bidrog til den vellykkede gennemførelse af programmet.

Konferencen hed: Qumran Between the Old and the New Testament - en betegnelse, der i hvert fald for de mere indforståede tilkendegiver en hel kreds af problemer, som fundet af Dødehavsteksterne har anbragt både den gammeltestamentlige og den nytestamentlige forskning i, men som har måttet ligge i dvale indtil de seneste år på grund af den forsinkede udgivelse af de resterende fragmenter.

Fire hovedtemaer blev gjort til genstand for debat, fordelt på hver af konferencens mødedage: 1) The History of the Qumran Communi-

ty, 2) Judaism According to the Qumran Texts, 3) Qumran and Canon, og 4) The Qumran Community and Early Christianity. Temaerne viser noget om omfanget og dybden af de betydelige problemer, som forskningen i de kommende år står over for løsningen af. Om end debatten foregik overordentlig fredsommeligt og venskabeligt, gnistrede det undertiden kraftigt under overfladen af sammenstød mellem vidt forskellige faglige opfattelser i detalje og helhedsopfattelse.

Der var ca. 75 deltagere. Konferencesproget var engelsk - ved en af frokosterne hørte jeg endda en nordmand og en dansker bruge dette kommunikationsmiddel indbyrdes! De fire særligt indbudte var for længst blevet spurgt og havde sagt ja: Florentino García Martínez (The Qumran Institute, Universitetet i Groningen), Ben Zion Wacholder (Hebrew Union College, Cincinnati), Emanuel Tov (Det Hebraiske Universitet i Jerusalem) og Hartmut Stegemann (Universitetet i Göttingen). Enhver, der inden for de seneste år har beskæftiget sig blot en smule med debatten om Dødehavsteksterne, vil vide, at netop disse fire har stået og fortsat står i forreste række, hvad indflydelse og opinionsdannelse i Qumranforskningen angår. Således var Wacholder en af dem, der omkr. 1990 offentliggjorde en del af de dengang endnu ikke kendte fragmenter, og Tov står i spidsen for den i 1993 etablerede udgivergruppe på omkr. 50, der er i fuld gang med at sørge for den endelige udgivelse af de sidste og mange fragmenter, som forskningen ganske vist har haft uhindret adgang til via micro-fiche siden 1993, også på IBE, men som altså endnu mangler den endelige og officielle udgivelse i Oxford-serien Discoveries from the Judaean Desert - hvori også IBE vil blive inddraget; Martínez er kendt for en (næsten) fuldstændig oversættelse til engelsk af alt Qumranmateriale, og Stegemann skrev i

1993 en markant, men alment forståelig bog om Qumranproblematikken, hvori han gjorde sig til talsmand for, at Qumran var stedet for essæernes bogproduktion, mens essæerne i øvrigt, ca. 4000 i alt, boede rundt omkring i Palæstina, bl. a. i Jerusalem.

De øvrige deltagere kom fra Skandinavien (dog savnede vi Reykjavik og Åbo), og også flere af dem bidrog aktivt med forelæsninger og seminarer: Sarianna Metso (Helsinki), der er elev af Stegemann; Anders Aschim, Torleif Elgvin, der hører til den ovennævnte udgivergruppe, og Robert Kvalvaag (alle fra Menighetsfakultetet i Oslo); Håkan Ulfgard (Lund); Staffan Olofsson (Uppsala); Per Bilde og Ellen Juhl Christiansen (begge Århus); Frederick Cryer, Jesper Høgenhaven, Niels Peter Lemche, Allan Rosengren Petersen og Thomas L. Thompson (alle København). Endelig havde en halv snes københavnske stud. theol.er uofficielt fået adgang til at deltage i konferencen.

En af dagene var der også afsat tid til en efter sigende vellykket ekskursion til Roskilde domkirke og Vikingskibsmuseet. Dagen afsluttedes med festmiddag, hvori også dekanen, Jens Glebe Møller, deltog med en hyldesttale for bibelfagene som teologiens fundament. Også konferencens og instituttets leder, Mogens Müller, talte og takkede her bl.a. for de økonomiske tilskud, der havde gjort det hele muligt (se nedenfor). Endelig tak-

kede Emanuel Tov på de udenlandske deltageres vegne for initiativet.

Konferencen sluttede med en paneldiskussion, indledt af Lars Hartman (Uppsala), Benedikt Otzen (Århus) og mig.

Omkostningerne ved afholdelsen af konferencen beløber sig til omkr. 300.000 kr. Disse midler er tilvejebragt gennem tilskud fra fonde og institutioner, som her udtrykkeligt bør nævnes: Dronning Margrethes og Prins Henriks fond; Palæstinafondet; G. E. C. Gads fond; Højgaard's fond; Hellenismeinitiativet (som sorterer under Statens humanistiske Forskningsråd); Statens humanistiske Forskningsråd; Norfa; Københavns Universitets almene fond; Konsul George Jorck og hustru Emma Jorck's fond og det teologiske fakultet ved Københavns Universitet.

Herudover må der påregnes udgifter, som igen vil blive søgt dækket gennem fondstilskud, til udgivelsen af et kongresbind indeholdende de bidrag, der blev givet på Schæffergården. Udgivelsen af

dette bind står IBE med ansvaret for, og den bør i betragtning af betydningen af visse af bidragene og af hensyn til den hastighed, hvorved tingene på Qumranfronten i disse år finder sted, ikke trække ud, men ske så snart som overhovedet muligt og forsvarligt. Publikationen vil vække opmærksomhed verden over.

Det er umuligt i få ord at give en sammenfattende vurdering af Qumrankonferencen på Schæffergården 1995. Skal jeg alligevel forsøge en sammenfatning, må det blive med brug af det, oplæggene til paneldiskussionen pegede på: 1) den datidige jødedoms yderst brogede og mangfoldige karakter (Lars Hartman); 2) de gammeltestamentlige teksters i detaljer endnu ikke fastlagte ordlyd (Benedikt Otzen); og 3) den essæiske, snarere end den farisæiske jødedoms betydning for forståelsen af den ældste kristendom (jeg selv).

Med konferencen har Institut for Bibelsk Eksegese, og dermed Københavns Universitet, nok en gang placeret sig selv på verdenskortet.

»Det er løgn!«

af Søren Holst

Institut for Bibelsk Eksegese

Der står en cola-automat og en romersk kastemaskine på en bus-holdeplads neden for klippefæstningen Masada ved Det døde Havs bred. (Masada kender de fleste nok fra en TV-serie, der blev sendt ved juletid for en halv snes år siden.) En dag i juli kom 33 mand fra det teologiske fakultet vaklende, gående eller løbende ned fra den godt 400 m høje klippe med sveden haglende ned ad kroppen og kastede sig over cola-automaten, mens de gloede vantro på kastemaskinen. Den er en rekvisit fra TV-serien, men efter at have spadseret rundt på toppen og set resterne af det ufattelige bygningsværk, som den romerske underkonge Herodes den Store fik opført, og som jødiske oprørere siden brugte som deres sidste bastion i modstandskampen imod romerne, var vi såmænd villige til at tro på hvad som helst - en 2000 år gammel kastemaskine indbefattet!

Vi var på den ekskursion til Mellemøsten, som instituttet arrangerer hvert femte år, og vi havde det gang på gang som manden, der gik i zoologisk have og for første

gang så giraffen og sagde til sig selv: »Det er løgn!« Men vi kunne jo se det, så passe må det:

- Masadas byggeri, hvor måske flere tusinde jødiske rebeller kunne holde stand mod romermagten i årevis, fordi stedet var indrettet med underjordiske cisterner, hvor partisanerne opsamlede vand den ufatteligt korte tid, det regner hvert år i Mellemøsten. Ifølge en af vore professorer skulle de kunne indeholde Carlsbergs årsproduktion. I hvert fald kunne der snildt have stået et parcelhus eller to i den cisterne, vi var nede i.

- Den lyserøde by Petra, som et arabisk folkeslag har *hugget* ud af de kulørte sandstensklipper i det sydlige Jordan, og som man kun kan komme frem til igennem en smal og tårnhøj slugt igennem klippen, eventuelt efter at have gjort turen frem til klippens munding på hesteryg, forsigtigt gelejdet frem af en beduindreng. De udhuggede bygninger er noget af det mest imponerende, man kan se på denne klode, tror jeg, og udsigten fra de bjerge, de er hugget ud af, er ikke ringere.

- Den græsk-romerske by Palmyra i en oase i den syriske ørken. Helt ude midt i ingenting, med ørken til alle sider, ligger en utrolig samling byggerier: Et romersk teater, et badeanlæg, et kæmpemæssigt tempel for guden Bel.

- Korsfarerborge som Kerak og Krak des Chevaliers, der tårner sig imponerende op over de omgivende byer med deres voldgrave og buer og skydeskår, og som på deres vis er et lige så slående monument over stupid magtudøvelse som Dachau og Neuengamme.

Men imponeret kan man jo blive så mange andre steder i verden. Vi ku' osse være taget til Egypten og glo på pyramider - eller til Island og glo på geysere. Hvad får halvanden snes teologistuderende til at spendere 3-4 måneders SU på hver morgen i nitten døgn at blive kostet ud af sengen ved syv-tiden og jage rundt i bus fra det ene sted til det andet i 40 graders varme?

Jo, ud over de formidable turistoplevelser, som Petra, Palmyra og alle de andre steder er, så får man osse en anden ting ud af at tilbringe nogle uger i Mellemøsten: Man får set det land, de byer og de landskaber, hvor de bibelske fortællinger foregår. Man ser beduinerne krydse ørkenen med deres gedeflokke. Man ser i det hele taget en ørken for første gang i sit liv. Man sveder og bliver tørstig og føler dermed på sin egen krop, hvad det er, næsten alle stridigheder i Mellemøsten, fra slagsmål om brønde i Det gamle Testamente og til disse da-

ges forhandlinger mellem Israel og Syrien, handler om: Vand! Man ser ruinerne af oldgamle byer, hvor Bibelen foregår. Man spadserer igennem Jerusalem og ser, hvad det var for en by, hvor Jesus slæbte rundt med korset. Man ser »Gravkirken«, som angiveligt ligger, hvor Jesus blev begravet, og hvor en halv snes forskellige kirkeretninger af nød deler én bygning (et udmærket billede af, hvad kirken er: En flok syndige, kivagtige spektakelmagere). Man ser Det døde Hav, Genesaret Sø, Oliebjerget og alle de andre lokaliteter, som siden man gik i søndagsskole har været velkendte navne for en, men netop osse kun navne. Nu ser man dem med sine egne øjne, og det kommer uden tvivl til at gøre en forskel for studiet, undervisningen, forskningen og prædikenen, at man har set den verden, man taler om. For en ny og anderledes verden er det!

Undervejs tvang der sig osse en diskussion på, som blev påbegyndt via bussens mikrofon under en længere køretur, derefter ulmede blandt deltagerne fra dag til dag og flere gange nåede op til mikrofonhøjde igen, og uden tvivl optager alle deltagerne efter hjemkomsten: Hvad skal man stille op med den bibeltekst, som indiskutabelt er kirkens grundlag, når den historiske forskning konstaterer, at meget af, hvad den fortæller, aldrig har fundet sted?

Ekskursionen fik tilskud fra Gads Fond, Tuborgfondet og Studienævnet.

Paulus og hellenismen - om en ny bog

af forskningsstipendiat Henrik Tronier
Institut for Bibelsk Eksegese

Paul in His Hellenistic Context, ed. Troels Engberg-Pedersen, Minneapolis: Fortress Press and Edinburgh: T & T Clark, 1994.

Jødisk og hellenistisk

Verden består af enkeltfænomener i hobetal. Det har forståelsen aldrig haft det godt med. Derfor opdeler den verden i overskuelige kasser, opretter skillelinier og sorterer - konstruerer orden ud af kaos. Dette gælder også den forståelse (kaldet forskning), der beskæftiger sig med de nytestamentlige skrifter og deres samtid. Her har en af de mest dominerende kassekonstruktioner været en skarp skillelinie mellem jødedom og hellenisme, mellem jødisk og græsk forestillingsverden.

Denne har i høj grad også bestemt diskussionen omkring Paulus: For så vidt Paulus ikke simpelt hen er blevet fortolket som noget helt unikt (oprettelsen af en særlig tredje kasse kaldet kristendom!), har diskussionen stået mellem en placering af Paulus i den ene eller

den anden af de to kasser; en jødisk Paulus er blevet spillet ud mod en hellenistisk Paulus og omvendt.

Gennem de seneste par årtier er det imidlertid blevet mere og mere klart, at den skarpe modstilling af jødedom og hellenisme ikke blot er en konstruktion, men en meget tilslørende konstruktion. Dels er man nu nået til en mere nuanceret forståelse af forholdet mellem »græsk« og »hellenistisk«: Hellenistisk kultur var snarere en meget *kompleks blanding* af noget oprindeligt græsk og noget oprindeligt ikke-græsk. Dels er det blevet klart, at jødedommen i denne periode var dybt præget af den hellenistiske kultur og forestillingsverden, en del af denne.

Paulus om igen

Dermed er tæppet altså revet væk under den tidligere Paulusdiskussion; spørgsmålet om Paulus' forhold til sin samtid må stilles om igen på de nye præmisser. Det var netop, hvad man gjorde på en international konference i Køben-

havn i 1991, arrangeret af Troels Engberg-Pedersen. Det kom der en række spændende svar ud af, som nu er udgivet i ovennævnte bog, der hermed varmt kan anbefales.

Er man ikke helt inde i den forskningssituation, bogens bidrag taler i, er der dog ingen grund til at holde sig tilbage. Engberg-Pedersen har forsynet bogen med en indledning, der kort og præcist ridser den forskningshistoriske baggrund op og gør bogens profil klar for læseren. Godt!

Herefter følger ti bidrag, der fordeler sig på tre forskellige aspekter af forholdet mellem Paulus' breve og den hellenistiske kontekst: 1) De underliggende sociale strukturer, 2) argumentationsformer og retoriske strukturer og 3) motiver fra den hellenistiske populærfilosofi, især moralfilosofien.

Til den første gruppe hører bogens fire første bidrag. Artiklerne af Alan F. Segal og Peder Borgen opviser nøje paralleller mellem den samtidige jødedom og de kristne menigheders normer for social praksis i omgangen med det hedenske samfund og peger samtidig på, hvordan disse normer forandrer sig parallelt i de to grupper netop under indflydelse af generelle udviklingslinier i den hellenistiske kultur. Med de to efterfølgende artikler, af Loveday Alexander og Hans Dieter Betz, skifter perspektivet til den hedenske omverden (men altså netop ikke i *modsætning* til de to første artiklers perspektiv). Alexander påviser nøje

paralleller i henseende til sociale strukturer hos de paulinske menigheder og den hellenistiske tids filosofiske skoler; at skelne mellem »skole« og »religiøs menighed« er en senere tids konstruktion, hævder hun. Med udgangspunkt i Rom 6 (dåbsritualet) finder Betz, at Paulus' virksomhed kan parallelliseres med kultgrundlæggere i den hellenistiske omverden.

Til den anden gruppe hører artiklerne af David Hellholm og Stanley R. Stowers. Med udgangspunkt i henholdsvis Rom 6 og 7 gør de gældende, at Paulus bevidst tager bestemte retoriske strukturer i anvendelse, hentet fra den hellenistiske tids teoretiske retorik.

Endelig dækker bogens sidste fire artikler den tredje gruppe. Påvisningen af sammenhænge mellem Paulus og den kyniske og stoiske filosofi spiller her en dominerende rolle: Halvor Moxnes sætter Rom 12 i forbindelse med kyniske og stoiske ideer om samfund og sociale relationer. Abraham J. Malherbe ser baggrunden for 1. Kor 8 og 9 i Paulus' brug af kyniske og stoiske ideer om forholdet mellem determinisme og fri vilje. Og endelig gør Troels Engberg-Pedersen gældende, at Filipperbrevet er helt afgørende bestemt af motiver fra stoisk etik; disse er så integrerede i Paulus' budskab, hævder Engberg-Pedersen, at dér hvor Paulus er mest stoisk, også er dér, hvor han er mest kristen!

Bogens sidste bidrag skal fremhæves, finder jeg. På baggrund af

en bred gennemgang af hellenistisk filosofis antropologi gør David E. Aune her gældende, at Paulus' brug af døden som metafor er overtaget fra et udbredt motiv i den hellenistiske filosofi (*commematio mortis*). Når Paulus taler om at være død med Kristus, refererer han således ikke til en særlig religiøs oplevelse af »Kristusmystik«, men til et særligt (rationelt) fortolkningsforhold til verden og en deraf afledet moralsk tilstand. For enhver, der vil beskæftige sig med noget af det helt centrale hos Paulus, forestillingen om enheden med Kristus, er det uomgængeligt at tage stilling til Aunes resultater.

Hvad videre?

I bogens indledning understreges det, at bidragenes opvisninger af paralleller mellem Paulus og den hellenistiske kontekst ikke er udtryk for en »parallelomani«, hvor Paulus' breve simpelt hen behandles som blot illustrerende *eksempler* på hellenistisk kultur i *almindelighed*; hensigten er at indkredse og forstå lige præcis Paulus. Dette fastslås igen og igen, næsten besværgende. Og det plejer at være et sikkert vink om, hvor skoen trykker!

Hovedindvendingen mod bogens projekt er da lige netop også, at man sidder tilbage med en fornemmelse af, at forståelsesgrebet om det *distinkte* fænomen, Paulus, er gået noget i opløsning, når »alt bliver det samme«. At indkredse og forstå et bestemt fænomen inden

for en gruppe hænger jo dog også uløseligt sammen med en bestemmelse af indbyrdes *forskelle* - af distinkte træk. Bogens projekt henter således primært sin mening fra opgøret med det tidligere fortolkningsparadigmets kassekonstruktioner (hvilket i sig selv er helt berettiget). Nemlig ved at påvise, at Paulus ikke repræsenterer noget helt unikt, hævet over sin kontekst, og at Paulus heller ikke er specifikt jødisk i *modsatning* til hellenistisk.

Men *efter* opgøret med det tidligere fortolkningsparadigme, frigjort fra dette, er det måske nødvendigt at skifte retning, hvis fortolkningsarbejdet skal afkaste selvstændig mening og forståelse: Når det *er* fastslået, at Paulus ikke er et særligt guldæble, men en ganske almindelig frugt *ligesom* de andre frugter, må næste skridt i forståelsesprocessen være at få bestemt, hvad det specifikt er, der gør æblet til et æble og ikke en pære - og omvendt. Eller med andre ord: at få kortlagt det *netværk af forskelle* mellem de konkrete enkeltfænomener, der udgør hellenistisk kultur - vel at mærke uden at etablere kasser, men altså netop netværk af forskelle.

Men hvad enten man vil fortsætte på den kurs, som konferencen stak ud, eller tage det næste skridt, så står det fast, at bogen er et fortrinligt sted at få ny grund under fødderne. Kort sagt: Læs den!

Gensyn med Universitetet

af biskop Erik Norman Svendsen

Siden jeg i 1992 flyttede ind i Nørregade 11, har jeg haft Københavns Universitet som genbo. For mig har det i mere end een forstand været et gensyn med Universitetet, hvor jeg studerede teologi i årene 1960-1968. Dengang holdt teologerne til i Universitetets hovedbygning, hvor auditorium 10 var rammen om de store, velbesøgte forelæsninger ved bl. a. Hal Koch, N. H. Søre, og Bent Noack i Studiegården, hvor Teologisk Laboratorium dengang havde til huse samt i Metroannekset, hvor bl. a. K. E. Skydsgaard holdt sine dogmatiske øvelser.

Jeg har tilbragt nogle af mine bedste og for øvrigt mest nervepirrende timer i de nævnte lokaliteter, idet eksamen også foregik i bygningerne på Frue Plads. De sidste fag blev afviklet under studenteroprøret i 1968, hvor jeg særlig husker dagen, da rektors kontor blev besat, hans cigarer røget og portvin drukket, mens jeg og lige-sindede svedte over den skriftlige opgave i dogmatik om gudbilledligheden.

Det fysiske gensyn med netop den del af Universitetet kan ikke

andet end vække stærke minder til live om en gedigen og givende teologisk undervisning på højt niveau, præget af markante lærerkræfter, som jeg og mine medstuderende i hvert fald ikke følte synderlig trang til at gøre oprør imod. Vi var jo også opvokset i efterkrigstidens helt anderledes kulturelle og religiøse klima. Naturligvis kunne man være irriteret eller direkte opbragt over den form, som nogle af fakultetets lærere anvendte over for eleverne, som man dengang stadig sagde De til. Men først og fremmest var det spændende at blive undervist af folk, der både var og turde være originale enere.

Mit gensyn med Københavns Universitet har siden fået den unægtelig mere nutidige dimension, at jeg på Det teologiske Fakultets opfordring er indtrådt i Det teologiske Fakultetsråd. Sammen med endnu et eksternt medlem sidder jeg sammen med såvel repræsentanter for fakultetets lærere som studerende og tager mig af de overordnede forhold vedrørende studiet. Mit bidrag i den forbindelse er først og fremmest at være en synlig forbindelse til den folkekirke, hvor hovedparten af de teologistuderende senere skal ansættes. En sådan forbindelse mellem Universitet og bispeembede i Nørregade har historisk baggrund, idet Sjællands biskop i sin tid var 3. professor i Gammel Testamente (et hverv jeg som minimalist i GT garanteret ikke kunne bestride). Men den er tillige nyttig og naturlig al den stund, at der drives teologi, bl.a. fordi evangeliet skal forkyndes på søndag.

Personlig finder jeg fakultetsmøderne spændende, idet vi f. eks. i forbindelse med Ph.D.-afhandlinger og teologiske doktorafhandlinger får mulighed for at snuse til, hvad der lige netop nu optager teologerne. Samværet med de studerendes repræsentanter er bestemt også nogle møder værd og giver mig et indtryk af, hvad der optager de kommende præster. Mødet med de teologiske lærere er ligeledes

nyttigt for en biskop, der til daglig har brug for at være bredt og orientligt orienteret om væsentlige teologiske spørgsmål. Ved særlige lejligheder, som f.eks. aflæggelse af teologisk prøve af en ikke-teolog, er jeg glad for at kunne benytte Universitetets fagteologer, ligesom jeg fra tid til anden kan anmode om en udtalelse i et vigtigt anliggende som f. eks. Porvoo-dokumentet.

Jeg håber på den anden side, at Universitetet også kan bruge et eksternt medlem som mig til ud fra min synsvinkel og erfaringsverden at kunne give sit besyv med om de overordnede forhold, selvom jeg må erkende, at jeg næppe kan bidrage meget til de mere detaljerede drøftelser af studieplaner og lignende. Men dem tager dekanen og de universitetstilknyttede lærere og studerende sig til gengæld af med stor entusiasme.

Måske er den vigtigste frugt af min deltagelse, at der også på det personlige plan er gode relationer mellem Det teologiske Fakultet og Den danske Folkekirke. Vi behøver hinanden i frihed og uafhængighed. At studere teologi er som bekendt ikke en afsluttet affære, når embedseksamen er aflagt. For de ordinerede præster er det tillige en ved præsteløftet nævnt forpligtelse til fortsat at duelliggøre sig til sit kald. Det gælder ikke mindst en biskop, skulle jeg hilse og sige.

På feltarbejde i Ghana

af stud. theol. Ulla Pierri Enevoldsen

Efter at have drømt om Afrika i mange år skete det, at jeg en tilfældig dag passerede Hovedbiblioteket netop da der blev åbnet i de nye lokaliteter i Krystalgade. Jeg tror, det var en almindelig gråvejrsgang. Jeg har nok været på vej til undervisning her på stedet.

I hvert fald hørte jeg trommerytmer fra hovedindgangen til biblioteket, og gik derfor efter lyden. Det var folk fra bl. a. Ghana, der her opførte nogle af deres traditionelle danse. De udtrykte en blanding af værdighed, kraft og ekspressivitet, som imponerede og bevægede mig. Jeg var på daværende tidspunkt i gang med at undersøge mulighederne for at komme til Afrika i forbindelse med mit speciale, og dette tilfældige møde i København fungerede, som om mit projekt materialiserede sig for øjnene af mig. Det blev et øjeblik fysisk og virkeligt. Med udgangspunkt i en af de såkaldt »uafhængige« afrikanske kirker ville jeg bl. a. undersøge, hvad der var centralt i religionspraksis. Hvad vil det sige at være kristen i Ghana?

Det var en omstændelig omgang at søge legater; men heldigvis

gav det pote flere gange. Nok til, at jeg i begyndelsen af september '94 befandt mig på et fly, der fragtede mig til Ghana. Landet ligger i Vestafrika, og har tidligere været både dansk (indtil 1850 og 200 år tilbage) og - senest - engelsk koloni. Det blev frit i 1957. Herfra har europæerne hentet guld, ædelstene, elfenben, kakao m. m. - og ikke mindst mennesker. Det er ikke tilfældigt, at området kaldes slavekysten. Også landets grænser er trukket af Europa.

Eftersom flyet var forsinket, ankom jeg først midt om natten. Mødet var noget af en »ilddåb«, og de romantiske forestillinger jeg måtte have haft, blev meget hurtigt udskiftet til et mere nuanceret - eller realistisk - billede. Jeg blev i lufthavnen modtaget af omkring 60 taxachauffører, som bogstaveligt talt kastede sig over mig. De ønskede alle at fragte mig et eller andet sted hen. Det udartede sig til en næsten korporlig kamp, hvor der blev hevet, skubbet og puffet - i mig, i bagagen og vognmændene indbyrdes. Det var intet mindre end fuldstændigt kaotisk. Der viser sig dog altid en udvej, og til

sidst fik jeg lukket en hoteldør bag mig og faldt i søvn for første gang på det afrikanske kontinent.

Dagen efter så jeg så Ghana i dagslys. Den første overraskelse var den tropiske, fugtige varme: 40 grader og en sol der er brændende, selvom den kun sjældent bryder klart igennem disen. Allerede fra mit taxavindue var jeg overvældet. Jeg vidste jo godt, at jeg var i Afrika. Alligevel kom det fuldstændig bag på mig, at der faktisk var så »afrikansk«. Jeg var på vej ind til hovedstaden Accra, og havde nok forventet mig noget mere »hovedstadsagtigt«. I stedet mindede det mig om en meget langt udstrakt landsby. Kvinderne bar deres børn på ryggen, og på hovedet næsten altid en eller anden stor byrde. Med deres ranke holdning og skødesløse gang, så det overhovedet ikke ud til at tynde dem. Også mange børn gik med deres yngre søskende på ryggen, og tilsvarende byrder på hovedet.

At komme til Ghana var at blive bombarderet med et massivt og altomfattende sanseindtryk. Alle lugte var anderledes. Menneskemylderet har en helt anden karakter. Der er en besynderlig form for næsten skikkeligt, nænsomt kaos. Det var ikke først og fremmest det, at folk var sorte, der faldt mig i øjnene; snarere farvens dybde, kombineret med en tradition for stærke farver i de smukke og vel-syede gevandter. Det var også en ny situation at vænne sig til de mange tiggere; mange af dem

stærkt handicappede uden hjælpemidler. De var ikke påtrængende, som jeg har oplevet det andre steder.

På en eller anden måde er det at komme til Ghana lige som at træde ind i den virkelige verden; alting bliver serveret direkte ind i ansigtet. Man kan ikke kigge væk, og lade som om de mere rå sider af livet ikke eksisterer. De første dage var jeg fuldstændig udmattet af de overvældende indtryk. Jeg faldt hver aften i søvn ved 5-tiden (kl. 17)...! Folk var ellers meget rare og hjælpsomme - når bortses fra officielle myndigheder.... Jeg tog efter nogle få dage i hovedstadens centrum til Legon, som er et af Ghanas universiteter. Københavns universitet har en samarbejdsaftale med Legon. Universitetsområdet består af et meget stort areal, en campus. Det var min intention at tale med to professorer om faglige - og især praktiske problemer i forbindelse med mit dengang kommende feltarbejde. Det var af flere grunde lettere sagt end gjort. For det første viste det sig, at universitetslektorer og professorer var i strejke netop dette semester. De ønskede højere lønninger; forståeligt nok. Mange af dem bliver nødt til at have to erhverv for at kunne få brød på bordet.

Efter en uge lykkedes det mig imidlertid at få en samtale i stand med en meget venlig og hjælpsom professor Dovlo. Da ghaneserne er udpræget hierarkiske i deres omgangsform og sociale struktur - og

det gælder i det hele taget mange afrikanske lande - kan man ikke være sikker på, at folk af »højere rang« uden videre gider spille deres tid på en. Professor Dovlo fortalte mig, at »felten« var at finde ud over hele Ghana. Med andre ord: de små, såkaldt uafhængige, kirker jeg søgte, er spredt i stort antal udover hele Ghana.

Jeg valgte at tage til kystbyen Winneba. Det er en større fiskerby, som ligger ca. 70 km. vest for Accra. Alt var nyt. Allermest folks omgangsform og underforståede »koder«, der en gang imellem fik mig til at føle, at jeg var landet på månen. Alle ens gamle vaner og indbyggede tankesæt - intet kunne længere tages for givet. Det var en udfordring, som gav mig lejlighed til at tage meget op til revision. Den afrikanske røde jord, bananpalmer, mænd i togaer, børn der råbte Mbruni (hvid) efter mig. Geder, høns, boder. Havet. Dette blev mine omgivelser de næste måneder.

Jeg fandt forskellige mennesker, der var villige til at hjælpe mig: Den katolske kirkes Fader Dominique Afful og den anglikanske kirkes præst Canon Ebenezer-Love-Annan (!). I byen havde de et lokalt kirkeråd, og ved et af deres møder blev jeg præsenteret for Mbinglo Alfred Fainsodu, en ung mand fra den katolske kirke. Han var interesseret i de små kirker i missionsøjemed og havde sat sig grundigt ind i kirkernes praksis, og - ikke mindst kendte han til

geografien i området. At finde rundt var et stort problem for mig. Det ene område var, for mig, ofte ikke til at skelne fra det andet. De gør ikke brug af kort og af vejnavne. I hvert fald ikke i den udstrækning, at de selv benytter sig af dem. De pejler sig rundt på anden vis - på en måde, som jeg aldrig fik gennemskuet. Denne kulturelle forskel er typisk, og en af grundene til, at jeg både i praksis og i overført forstand en gang imellem følte mig »lost«.

Jeg begyndte at besøge de små kirker sammen med Alfred. Deres gudstjenester varer generelt 4-5 timer; så det er i den grad noget af en marathonforestilling. Det gælder også deres prædikener. Det er ikke ualmindeligt, at de varer halvanden time. Man er noget ør efter sådan en seance, især da det er god tone at tale meget højt, ofte i højtaler. Jeg besøgte en del forskellige kirker, og fik nogle interviews i stand med de tilknyttede kirkeledere. Jeg havde medbragt en lille båndoptager til formålet, og herpå optog jeg også gudstjenester. I øvrigt benyttede jeg mig af en kinablok (med hårdt omslag!) til feltnoter, som jeg altid havde med mig, i fald jeg hørte en interessant historie eller anekdote. Eller hvis jeg så noget bemærkelsesværdigt; som f. eks. den dag jeg gik forbi nogle blodige lagener i en klynge buske. Det viste sig, at stedet »tilhørte« byens gud Pankye-Otu, hvor man netop havde ofret. Sideløbende hermed skrev jeg hver af-

ten dagbog. Et væld af indtryk blev her nedskrevet og reflekteret »på«. Nogle af disse refleksioner har jeg siden hen brugt »teoretisk«.

En af de første »gudstjenester« (kirken hed »El Elohim Temple«) jeg deltog i, var en aftenseance kl. 23. Jeg var iført lang kjole og den uundværlige myggebalsam (min afrikanske parfume).

Alfred og jeg gik igennem et temmelig øde område. Det var fuldstændigt mørkt, bortset fra månen, som var et tyndt segl på himlen - med en noget utraditionel hældning. Der fløj en masse små ildfluer rundt lige oppe over græsset, og de gav et eventyrligt lys.

Da vi ankom, var tjenesten begyndt. Vi tog skoene af, og gik ind i rummet, som var en slags stor overdækket terrasse af sten, ler og træ. Folk sang stille og smukt. Sådan nærmest fordybet i sig selv. Inde i rummet var kun to petroleumslamper tændt. Folk lå på knæ på stengulvet, næsten som efter muslimsk bønstradition. Det var i starten meget bevægende, med deres stærke stemmer i forskellige »lag«. Det var stort at stå der, i så lidt lys blandt disse mørke skikkelser, som sang og vuggede, og gav udtryk for hvad de følte. Desværre forandrede tjenesten sig, da præsten tog over, fordi han bogstaveligt talt råbte og skreg; for at arbejde folk op i en ekstase, tror jeg. At gå i ekstase under gudstjenesterne er et ret almindeligt fænomen.

Jeg fandt omsider en kirke, som jeg valgte at udføre mit feltarbejde

i. Den hed »African Faith Tabernacle Church«. Den var noget for sig selv og på mange måder intet mindre end imponerende. - Først må jeg lige tilføje lidt mere om det univers, der omgav mig. Ateisme er ikke-eksisterende. I Ghana er det at være religiøs ikke noget man vælger, men en naturlig del af livet. Trolddom og hekseri er selvfølgelige fænomener. Alle tager det for givet; også de mennesker, der prædiker imod brug af hekseri. Ingen er et sekund i tvivl om, at det virker. På den måde er det et hverdagsproblem, som alle forsøger at undgå at blive ramt af. Det betyder, at faktisk alle de små kirker definerer sig i forhold til hekseri. De er enten imod det, og bange for det, eller gør brug af det. Om ikke andet, så for at få »protection«, d. v. s. metoder til at undgå det. Dette var også tilfældet i »min« kirke. Den var kendt for at ligge lidt på grænsen af det tilladte.

Kirken blev ledet af en gammel kvinde, som blev anset for at være profet. Jeg fik hendes historie. Hun havde ikke kunnet få børn, men da hun henvendte sig til A.F.T.C. (kirken), blev hun gravid og fødte en datter. Siden hen åbenbarede Gud sig mange gange for hende i drømme. Til sidst blev man klar over, at hun var profet. Og nu var hun altså blevet leder i Winneba. Hun var da også meget karismatisk. Desværre forstod jeg ikke meget, da de benyttede deres lokale dialekt fanti (eller twi), så jeg fik en oversætter, men det var af man-

ge grunde begrænset, hvad han kunne gøre. Kirken var et lille samfund i samfundet. - Der findes som sagt utrolig mange af sådanne små kirker i Ghana, og de har således en vigtig social funktion. - Der var kvinder og børn og mænd og gamle og unge samlet i dette lille område. Mange af dem ønskede en eller anden form for helbredelse. Healing er en central del af kirkernes arbejde.

Selve »kirkebygningen« bestod af et område indhegnet af et træstakit med tag af halm og palmeblade. Deres gudstjenester var en fantastisk oplevelse. De brugte traditionelle trommer, en slags kalabas, og koklokke - intet andet. Der blev danset med bare fødder på jorden - Exodus 3,5 bliver efterlevet. Det er almindeligt med en »begyndelsesfase« på et par timer; flere og flere mennesker dukkede op, og musikken steg i styrke og intensitet. Deres dans var »rykvis« og meget struktureret. Efter et stykke tid bad de mig introducere mig selv, og opfordrede mig til at prædike, hvilket jeg ubehjælpsomt forsøgte. Det var en blanding af dans, sang, tale, velsignelser og indsamlinger. Da tjenesten var slut, fik jeg en gave. Sådan bliver gæster modtaget. Jeg blev for en tid hyppig gæst hos dem. Desværre var det alt jeg kunne blive, for vi var kulturelt

for forskellige til, at jeg kunne få dem til at forstå hvad i alverden jeg egentlig lavede der. Desuden kræves der mere tid for at blive fortrolige med hinanden. Et andet afgørende problem var, at jeg ikke talte deres lokale sprog. Nmt var det derfor ikke altid.

Men en oplevelse er det at få sat krop på de emner, jeg normalt sidder med på tryk. Bare det fysisk at mærke hvad det handler om, gør at ens forståelse ændrer sig radikalt. Efter ca. tre måneder forlod jeg kystbyen Winneba. Min »baghave« har været fiskerne med deres fantastiske kanoer, for det meste uden motor. En af de største oplevelser var, da jeg første gang så dem trække deres net ind, alt imens de sang rytmisk, og dansede en synkron dans, for at få nettet ind på den rigtige måde. Det var et næsten mytologisk syn. Da de var færdige med arbejdet, hentede små drenge kokosnødder til dem fra palmerne, som de knuste mod et eller andet, og drak for at slukke tørsten. At slukke tørsten er ikke noget man kan tage for givet i Ghana. Både vand og elektricitet er en mangelvare. Jeg vendte ved juletid hjem til det høje, kolde og klare nord, hvor jeg i øjeblikket forsøger at omsætte mine oplevelser til teori - til et speciale.

Martin Luthers opgør med skolastikken

af stud. theol. Anna Vind

»Det teologiske Grundspørgsmål er Spørgsmålet om Forholdet mellem Gud og Menneske. Det løses ikke forud for eller ved Siden af andre teologiske Spørgsmål, men er det skjulte Spørgsmål i alle teologiske Spørgsmål« (K.E. Skyds-gaard, *Metafysik og tro*, s. 24).

At besvare det teologiske grundspørgsmål er teologiens opgave og derfor den kerne, som de teologiske udsagn bygges op omkring. Med andre ord: Begreber som nåde og natur - formulering af gudsbegreb og teologisk antropologi - udspringer af opfattelsen af forholdet mellem Gud og menneske. En undersøgelse af begrebsindholdet i en teologisk refleksion vil derfor føre tilbage til dette teologiske grundspørgsmål, og kan man nå dertil, har man mulighed for at forstå den undersøgte teologis indre struktur og at begribe dens væsen.

En opgave med titlen *Martin Luthers opgør med skolastikken med særligt henblik på begreberne natur og nåde* handler altså ikke blot om uenighed mellem Luther

og skolastikerne med hensyn til definitionen af specifikke teologiske begreber, men kommer til at handle om den grundlæggende forskellige opfattelse af og svar på det teologiske grundspørgsmål, der skaber forskellighed i den teologiske begrebsdefinition. Det afspejles netop tydeligt i reformationsårhundredets historiske begivenheder, at sagen er så afgørende for dem, at den ikke blot har karakter af »uenighed«, men må udvikle sig til »opgør«.

Skolastikerne

Ved *skolastik* kan man forstå mange ting, eftersom man taler om en *skolastisk tradition*, der strækker sig over flere århundreder fra tidlig middelalder til og med Luthers tid i det 16. århundrede.

Der er visse træk, der i vidt forskellig udformning går igen hos alle skolastiske teologer. De har fælles baggrund i en tid, der stillede dem den opgave at redegøre for forholdet mellem kristendommen og arven fra den hedenske klassiske oldtid. Særligt Aristoteles' fi-

losofi fik stor betydning for middelalderens teologer i den sammenhæng. Mens Platon var kendt og overleveret op gennem tiden, omend primært i en nyplatonisk form, der afveg fra Platons egen filosofi, var Aristoteles stort set ukendt for Vesterlandet indtil omkring årtusindskiftet.

Med overleveringen af Aristoteles blev den kristne tradition truet. Aristoteles' filosofi var en teologisk kosmologi, der hvilede i sig selv og i sin empirisk deduktive rationalitet stod i kontrast til kristen åbenbaringsteologi. Der blev hermed sat et afgørende spørgsmålstejn ved den traditionelle kristne forståelse af forholdet mellem menneskelig fornuft og guddommeligt åbenbaring - rationalitet og autoritet - og den kristne tradition stod over for en uomgængelig apologetisk udfordring. Man måtte sammentænke denne antikke humanisme med kristendommen.

Aristotelisme og kristendom

En kombination af aristotelisk filosofi og kristen teologi rummer et sammenstød og en modsatrettet bevægelse og afslører et grundlæggende problem.

Den aristoteliske ontologi tager sit udgangspunkt i den sanselige erfaring og udvikler herudfra en kausal verdensorden, hvor hver enkelt ting indgår i et årsag-virkningsforhold i en stadig stigen mod et sidste og yderste mål. Også mennesket indgår i denne orden. Dets

virke kvalificerer det til løn efter fortjeneste, og dets handlinger er derfor af afgørende betydning for eksistensen. På baggrund af handlingerne er det menneskets bestemmelse at »løftes op« fra en ufuldstændig til en fuldstændig eksistens, hvilket i et kristent frelseperspektiv forstås som en opløften fra en naturlig syndig til en overnaturlig retfærdig eksistens.

Denne aristoteliske verdensorden bygget på tanken om årsagvirkning/løn-fortjeneste medfører en nødvendig hævde af menneskets frie vilje. Guds krav til mennesket om at elske Gud og sin næste som sig selv må rumme både mulighed for lydighed og ulydighed i sig; og ansvaret for at vælge eller fravælge den påbudte handling og gøre sig fortjent til løn eller straf må være menneskets eget. Fornægter man den frie vilje og hævder et suverænt guddommeligt almægtigsbegreb, er lydigheden ikke længere menneskets ansvar, og derved fratages mennesket den etiske fordring og menneskelivet dets værdi. Samtidig er ulydigheden blevet gjort til Guds ansvar, hvorved der stilles spørgsmålstejn ved den nådige Guds gothed og kærlighed.

Helt i modsætning til denne logiske retfærdighedstanke synes den ulogiske kristne tanke om den almægtige og nådige Gud at stå: Den Gud, der enerådigt skænker den helt ufortjente frelse og salighed til det syndige menneske.

For den, der ser det som sin opgave at sammentænke aristotelisme og kristendom, er det opgaven at finde plads i det teologiske udtryk både til eksistensen af menneskets frie vilje og Guds nådes suverænitæt.

Luthers modstandere

Som grundlag for en skildring af *Luthers* opgør med skolastikken giver det den bedste mening at undersøge den skolastiske tradition i hans samtid. Den tradition, der var årsag til det virkelige historiske opgør.

Ved universitetet i Erfurt stødte Luther på repræsentanter for to væsentlige skolastiske filosofiske-teologiske skoler, der forholder sig til problemet aristotelisme versus kristendom på hver deres måde. Først og fremmest oplærtes han i den moderne skole - *via moderna* -, men stiftede også bekendtskab med den ældre *via antiqua*. Den overordnede forskel mellem *via moderna* og *via antiqua* er en filosofisk uenighed om eksistensen af almenbegreber. En uenighed, der kan synes subtil, men som har sin rod i en forskellig virkelighedsopfattelse. Inden for den enkelte skole findes der yderligere store forskelle, for eksempel i forståelsen af gudsbegrebet.

Der er to teologer, der inden for hver af de to skoler spiller en væsentlig rolle på Luthers tid: thomisten Johannes Capreolus, der repræsenterede *via antiqua*, og *via*

modernas repræsentant, ockhamisten Gabriel Biel.

Det vil føre for vidt i denne sammenhæng at udrede forskellen mellem Johannes Capreolus og Gabriel Biel mere udførligt. Hver på sin måde synes de at have sat deres præg på Luther. Man kan med forsigtighed sige, at Luther har lighed med Biel i sin stærke betoning af Guds almagt og suveræne vilje vendt mod Capreolus' rationalistisk-ontologiske nødvendighedstanke. Og Luther deler Capreolus' syn på sprogets funktion som reel virkelighedsbeskrivelse i en afvisning af Biels sproglige relativering.

Herlighedsteologi

Disse overensstemmelser betyder dog intet for Luther i den store sammenhæng. Han vender sig med al sin kraft mod skolastikernes fælles aristotelisk-filosofiske udgangspunkt og dermed mod hele deres forståelse af teologiens væsen. For Luther er den aristoteliske tankes logiske retfærdighedsbegreb udslag af det syndige menneskes tankegang. Lader man det danne udgangspunkt for den teologiske refleksion, giver man efter for den syndige trang til at sætte sig i Guds sted i ønske om at begribe og forstå sig selv og Gud. Det er et skrig efter sikkerhed i anfald af syndigt hovmod over for eller fortvivlelse over Guds ufattelig, og det er en blank afvisning af at ville lytte til Guds tiltale. Alle de skolastiske spekulationer om na-

tur og nåde er for Luther intet andet end *theologia gloriae*, - et forsøg på forherligelse af det dennesidige og menneskelige af frygt og usikkerhed over for det eskatologiske og guddommelige. Herlighedsteologen vil og søger kun sig selv og sit eget.

Korsteologi

Den sande teolog er i luthersk forstand derimod *korsteologen*, som gør alvor af at lytte til Guds tale til mennesket og i tro og håb ikke skyr den timelige lidelse, det medfører. Guds ord formidles ved Helligånden og udtrykkes i lovens dømsord, der afslører syndens væsen og vedvarende eksistens, og i evangeliets nådeord om den øjeblikkelige nyskabelse af skabningen til afhængighed af Gud i frihed fra sig selv. Guds ord er den nådige tilsigelse af syndernes forladelse og tilregnelse af Kristi fremmede retfærdighed. I nedbrydelsen og tilintetgørelsen ved loven bevares det syndige menneske fra hovmodet og i genskabelsen ved evangeliet fra fortvivlelsen. For Luther er det altafgørende at betone både lov og evangelium som to sider af samme sag. De er ikke udtryk for en kontinuerlig udvikling fra et stadium til et andet, men de er udtryk for Gudsordets dobbelte virke: nedbrydelsen af det gamle syndige menneske og genskabelsen af det nye retfærdige. En nedbrydelse og en genskabelse, der én gang for alle er endeligt afgjort og påbegyndt og dog endnu ikke fuldendt. Ordets

dobbelthed, der tilsyneladende står i modsigelsens tegn, forenes, er virkelighed og præsent til alle tider i den korsfæstede og opstandne Jesus Kristus.

Virkelighed

Luthers opgør drejer sig således om virkelighedsforståelse. Hvor Biel og Capreolus anser den sanselige erfaring for at afspejle den sande virkelighed, mener Luther, at den sande Guds virkelighed alene er at finde i Guds ord. Det ord, der alene skal og kan tros ved Åndens hjælp.

For Biel og Capreolus kan Luthers udsagn ikke føre til andet end verdensforsagelse. Hvis ikke mennesket umiddelbart kan kende eksistensen af Guds sandhed, rejses der tvivl om Guds ords virkelighed for mennesket. Deres spørgsmål til Luther ville være, hvordan man kan og skal forholde sig til Guds ord og den sandhed, det skaber, når denne sandhed ikke er rationelt sikret.

Luthers svar er, som bekendt, *sola fide*. Den, der tror på Kristus ved Åndens hjælp og i hvem Kristus da selv er til stede, kender forskellen på sandheden i Kristus og falskheden i sig selv. Han ved, at han er henvist til at leve i kampen mellem synd og retfærdighed i ydmyg uvished og tvivl på sig selv og tillidsfuld vished og tro på Kristus. Dét er løsningen: at der ikke gives nogen enkelt vished i rationel forstand, men derimod en rationel uvished og en vished i troen.

Luthers anliggende

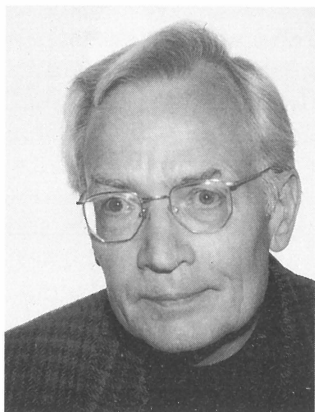
Det er interessant at iagttage, om Luthers anliggende stadig er aktuelt, eller om det er blevet indhentet af senere tiders tænkning. Er spørgsmålet om, hvad man skal stille op med trosvishedens rationelle usikkerhed, blevet løst i en moderne tid, der har gjort op med metafysisk spekulation? Eller er det netop et presserende problem for en moderne tid, der sætter fornuften i højsædet?

Luthers ord i opgøret med skolastikken synes at være en formulering af menneskets vilkår, der går på tværs af tid og sted: Det er

menneskets opgave at tænke, sige og handle i overensstemmelse med noget, som det ikke rationelt kan forstå, men tror med vished, hvis det har fået skænket Helligånden til tro. Det er pålagt det at handle mod sin egen syndige natur i troen på Kristus, - at handle »mod håb med håb« (Rom 4,18). Et dilemma, der ikke løses i nogen tid eller af nogen udvikling, men er menneskets evige situation. Det kan ikke løses eller undviges ved hjælp af fornuftige eller metafysiske forklaringer, men kan alene leves ud i lidelse og fortrøstning.

Dialogens filosofi: Michael Theunissen

*Af forskningslektor, mag. art. Arne Grøn
Søren Kierkegaard Forskningscenteret*

Da det blev klart, at ansøgningen om et Kierkegaard-forskningscenter ved Københavns Universitet ikke blot skulle omfatte en tekstkritisk udgivelse af Kierkegaards skrifter, men også tematiske projekter, blev Michael Theunissen (se billedet) som den første spurgt, om han i givet fald ville være interesseret i et forskningsophold på Centeret. Svaret var ja, og Søren Kierkegaard Forskningscenteret har til og med september i år det privilegium at

have ham som forskningsprofessor.

Michael Theunissen indledte i april sit ophold i København med fire forelæsninger på Det teologiske Fakultet: »Melancholie, Acedia, Schwermut. Zur Vorgeschichte von Kierkegaards Anthropologie in der Antike und im Mittelalter«. Tilhørerne blev inviteret inden for i et værksted, hvor der tænkes nyt, men de komplekse tankegange blev samtidig præsenteret i et frit foredrag, på et smukt og krystalklart tysk og med en sjælden intensitet. Som Howard Hong bemærkede bagefter: »Even his hands think!«

Michael Theunissen er født 1932 i Berlin. Hans forældre var aktive i bekendelseskirken og hørte til kredsen omkring Martin Niemöller og Helmut Gollwitzer. I et radiointerview fra 1975 blev Theunissen spurgt, hvorfor han blev en »filosoferende«. Hans svar lød, at dertil kræves formodentlig, at man er sondret ud fra eller sat uden for en gældende virkelighed.

Og han henviste her bl. a. til sine erfaringer under 2. Verdenskrig. Hans forældre skjulte jøder i deres hus i Berlin, de fortav ikke for ham deres politiske indstilling, men samtidig måtte han lade som ingenting over for sine kammerater.

Michael Theunissen studerede filosofi, teologi og germanistik i Bonn og Freiburg. I 1954 skrev han den første, mindre doktorafhandling (dissertation) *Der Begriff Ernst bei Søren Kierkegaard*. Den udkom i 1958. Den anden, større doktorafhandling (habilitations-skriftet) *Der Andere. Studien zur Sozialontologie der Gegenwart* blev offentliggjort i 1965. Bogen er blevet en klassiker, idet den bringer det problemfelt, som knytter sig til en teori om »den anden«, på begreb ved at kontrastere dialogfilosofien (først og fremmest repræsenteret af Martin Buber) og den transcendentale fænomenologi (Edmund Husserl).

I 1967 blev Theunissen professor i filosofi i Bern. De følgende år blev især viet til en intens beskæftigelse med Hegel. I 1970 udkom *Hegels Lehre vom absoluten Geist als theologisch-politischer Traktat*, som giver en markant nyformulering af en kritisk religionsfilosofisk tilgang til Hegel. Året efter blev Michael Theunissen Hans-Georg Gadamers efterfølger som professor i filosofi i Heidelberg. Sammen med sine kolleger Ernst Tugendhat og Dieter Henrich (og med Hans-Georg Gadamer i baggrunden) var Theunissen med til at gø-

re Heidelberg til et filosofisk centrum i Vesttyskland i 1970'erne. I 1978 kom den anden store Hegel-bog *Sein und Schein. Die kritische Funktion der Hegelschen Logik*, hvor Theunissen på én gang udarbejder en nyansats i fortolkningen af Hegels logik og selvstændigt forbinder dialektik og dialogfilosofi i en teori om kommunikativ frihed.

Efter et forskningsprofessorat ved universitetet i Bielefeld i 1978-79 blev Theunissen sammen med Ernst Tugendhat i 1980 kaldt til Freie Universität i Berlin. Det skete under en for fagfilosofien uvant mediemæssig bevågenhed, bl. a. i en større artikel i *Der Spiegel*. I sine forelæsningsrækker i Berlin har Theunissen udfoldet originale, men særdeles komplekse undersøgelser først og fremmest til det, han kalder »negativisme«, og til tidsproblemet. Desværre er disse undersøgelser endnu kun offentliggjort i fragmentarisk form - primært i bogen *Negative Theologie der Zeit* fra 1991.

Selv om Theunissens mest ambitiøse projekter således endnu står foran offentliggørelse, har hans værk allerede et på én gang komplekst og sluttet præg. Vidnesbyrd om den inspiration, der udgår fra ham som lærer og samtalepartner, kan læses i festskriftet i anledning af hans 60-års dag, *Dialektischer Negativismus*. Især er der grund til at fremhæve Jürgen Habermas' artikel »Kommunikative Freiheit und negative Theologie«, der igennem en diskussion af

Theunissens værk rummer en sjælden direkte stillingtagen fra Habermas' side til teologien.

I indledningen til festskriftet karakteriseres Theunissens værk på en træffende måde. Han forbin-der på egenartet og usamtidig vis disciplin og lidenskab. »Vor dem unverkürzten Horizont der gesam-ten Philosophiegeschichte ist hier eine Verbindung dessen gelungen, was gewöhnlich auseinanderfällt: der Tradition fundamentalphilosophischer Reflexion und der Tra-dition unmittelbar existentiell und religiös betroffenen und sozialet-hisch engagierten Denkens.« Theunissens værk forener en klas-sisk filosofisk bestræbelse med en skærpet sans for historien. Tilhø-rrerne til hans københavnerfore-læsninger i april fik rig lejlighed til at opleve, hvorledes han ud fra in-tense tekstanalyser udviklede overrumplende historiske per-spektiveringer. Theunissen insi-sterer på, at der er en både uom-gængelig og frugtbar sammen-hæng mellem systematisk filo-sofisk tænkning og refleksion på den historie, vi kommer af.

Siden Theunissen som 22-årig skrev sin lille doktorafhandling om Kierkegaard, har han haft Kierke-gaard i bagagen. Det kan aflæses af forskellige mindre afhandlinger om Kierkegaard og af den antologi, som Theunissen har udgivet sam-men med en af sine elever, Wilfried Greve, *Materialien zur Philoso-phie Søren Kierkegaards* (1979). Men mere bemærkelsesværdigt er

det, at Kierkegaardinspirationen også kan spores i de større værker, og at projektet om »negativisme« tager sit udgangspunkt primært i Kierkegaards *Sygdommen til Dø-den*. Kierkegaard søger her at ind-kredse, hvad det vil sige at være et selv, gennem det negative, fortviv-elsen forstået som det ikke at (vil-le) være sig selv. Dette kierke-gaardske hovedværk har Theunis-sen læst så intensivt som vel ingen anden. Det er foreløbig resulteret dels i en større artikel på engelsk fra 1981 om Kierkegaards negati-vistiske metode (udgivet som bog på tysk i 1991, *Das Selbst auf dem Grund der Verzweiflung*), dels i bo-gen *Der Begriff Verzweiflung* fra 1993.

Undertitlen på denne seneste bog *Korrekturen an Kierkegaard* antyder den måde, Theunissen gri-ber sagen an på. Det drejer sig ikke om snæver Kierkegaardfortolk-ning, men om en diskussion med Kierkegaard. Det fascinerende ved Michael Theunissens arbejde på Forskningscenteret er, at vi her har at gøre med et originalt filo-sofisk projekt, der har Kierke-gaard som en af sine vigtigste sam-talepartnere.

På klassisk filosofisk vis overras-skede Theunissens forelæsninger ved at stille elementære, men over-sete spørgsmål, ikke mindst til teo-logien. Forelæsningerne bekræfte-de, at nogle af de væsentligste ud-fordringer til den systematiske teologi kommer fra filosoffer som Paul Ricoeur og Michael Theunis-

sen, der på en frugtbar måde arbejder i grænseområdet mellem filosofi og teologi.

I september vil der igen være lejlighed til et besøg i det filosofiske værksted. Michael Theunissen holder her i Centerets regi fire forelæsninger, som vil finde sted på Det teologiske Fakultet. Titlen på forelæsningserne, som vil tage udgangspunkt i Kierkegaards *Philosophiske Smuler*, er »Die Idee einer protophilosophischen Theologie. Über frühgriechische Erfahrungen des Göttlichen« (for tid og sted, se kalenderen sidst i dette nummer).

Litteratur: Festskriftet *Dialektischer Negativismus* (Suhrkamp Verlag 1992) rummer også en fortegnelse over Theunissens skrifter. Det radio-interview, jeg henviste til i begyndelsen, er offentliggjort i Joachim Schickel (Hrsg.), *Grenzenbeschreibung. Gespräche mit Philosophen* (Felix Meiner 1980). I *Vor tids filosofi* bd. 1 (Politikens forlag 1982) s. 188-194 har Poul Lübcke skrevet et afsnit om Michael Theunissen. Jeg har skrevet to artikler om Theunissen, »Dialektik og dialogik«, *Fønix* 1983/4, s. 252-264 (primært ud fra Hegelbogen fra 1978), og »Der Begriff Verzweiflung«, *Kierkegaardiana* 17, s. 25-51 (om Kierkegaardbogen fra 1993).

Økumeniske gæster

Ikke mindre end to gange i løbet af det forgangne semester havde fakultetet økumeniske gæster, idet både Kirkernes Verdensråds generalsekretær, professor *Konrad Raiser* (* 1938) og professor *Petros Vassiliadis* (* 1945) fra universitetet i Thessaloniki holdt gæsteforelæsnings og afholdt seminarer. Raiser er tysk lutheraner og tidligere professor i økumenisk teologi ved universitetet i Bochum, Vassiliadis derimod er græsk ortodoks. Han er oprindeligt nytestamentler, men er nu professor i missions-teologi og økumenisk teologi og er i øvrigt i tillæg til alt det, han ellers udretter, en dynamisk leder af det europæiske Erasmusprogram's teologiske netværk, der allerede har sendt adskillige teologiske studenter (også danske) til studium ved andre europæiske universiteter.

De københavnske teologer kunne således inden for kort tid stifte bekendtskab med repræsentanter for helt forskellige kristne traditioner og blive orienteret om, hvorledes teologer fra andre kirkesamfund tager den økumeniske udfor-

*af lektor Peder Nørgaard-Højen
Institut for systematisk Teologi*

dring op, der i disse år på baggrund af den politiske og folkelige og dermed også kirkelige udvikling overalt og ikke mindst i Europa bliver stadig mere akut. De konfessionelt (og for den sags skyld også religiøst) homogene samfunds tid er forbi, de kirkelige traditioner rykker på en måde som sjældent før ind på livet af hinanden og forandrer det kirkelige og teologiske landskab. Det betyder også, at den epoke er ved at forsvinde, i hvilken man økumenisk kunne nøjes med at drive komparativ konfessionskundskab og være tilfreds med tilvejebringelsen af en vis, ikke for vidtgående teologisk konsensus og så i øvrigt overlade det til en senere tid at overveje den kirkelige reception af de teologiske resultater.

Så væsentlige disse enhedsbestræbelser har været, kan vi i dag se, at de isoleret fra den kirkelige og folkelige virkelighed repræsenterer en billig form for økumenik, der resulterer i økumeniske refleksioner, hvis eventuelle teoretiske sandhedsværdi ofte reduceres betydeligt ved konfrontationen med en kirkelig, konfessionel og

sækular virkelighed, der kræver ganske meget andet end overvindelse af fortidens teologiske kontroverser og samtidigt forlanger et konkret bud på, hvad den aktuelle gennemtænkning af kristendommens budskab implicerer på det etiske, sociale, økonomiske, politiske og økologiske område. Den kirkelige enhed er en *costly unity*, som en konference i Rønne arrangeret af Kirkernes Verdensråd formulerede det for et par år siden. En af de mest indflydelsesrige repræsentanter for denne art af økumenisk teologi er netop Konrad Raiser, hvilket også kom til udtryk i den gæsteforelæsning, han holdt ved fakultetet om *Etik og ekklesiologi*. Allerede før han i 1993 blev øverste leder af det på mange måder modsætningsfyldte og vanskelige Kirkernes Verdensråd, havde han udviklet forestillingen om et paradigmeskift i den økumeniske bevægelse.

Specielt i årene efter Anden Verdenskrig spillede, hvad man har kaldt den kristocentriske universalisme, en afgørende rolle. Den understreger bekendelsen til Jesus Kristus og betoner gudsfolkets enhed og menneskets kald til vidnesbyrd og tjeneste over for alle mennesker. Den åbnede mulighed for en kreativ teologisk omgang med efterkrigstidens historiske erfaringer i form af tiltagende sækularisering, hurtige sociale omvæltninger og udviklingen af en planetarisk verden og kunne tilmed tilbyde et umiskendeligt (kristolo-

gisk) referencepunkt, der gik ud over og forbandt alle modsætninger og splittelser. Væsentligst af alt er det historiesyn, der bærer den kristocentriske universalisme: Kirkerne kommer hinanden nærmere, idet de hver for sig kommer Kristus nærmere, og derfor gælder det om på trods af alle splittelser at nå til en stadig dybere forståelse af den hemmelighed, der ligger i Kristi enhed med kirken. Gud har sin vej med kirken som helhed, og de enkelte kirkesamfund forstås kun retteligt, når de ses som del af Guds universale handlen med sit folk. Kirkens enhed forstås kristologisk-frelseshistorisk. Dette metodiske skift i synet på den kirkelige enhed (fra en komparativ konfessionskundskab til den kristologiske metode) og den heraf følgende universalisme, som den tyske teolog Edmund Schlink engang har betegnet som den økumeniske teologis kopernikanske revolution, banede vejen for formuleringen af Kirkernes Verdensråds trinitariske basisformel (New Delhi 1961) og tillod de ortodokse kirker ved samme lejlighed at tilslutte sig Verdensrådet og åbnede desuden især i årene efter Andet Vatikanerkoncil mulighed for en intens kontakt med Den romersk-katolske Kirke.

Alt dette er Konrad Raiser ikke blind for. Tværtimod! Alligevel mener han, at tiden er inde til et paradigmeskift, først og fremmest fordi den kristocentriske universalisme efter hans skøn har en doke-

tisk triumfalistisk tendens, der fremhæver den opstandne og ophøjede Frelser på bekostning af den lidende og korsfæstede Herre og derfor også står i fare for at se bort fra historiens tvetydighed og tragik. Universalismen tenderer, så meget den betoner historiens dimension, til i sidste instans at blive uhistorisk. Derfor pointerer Raiser nødvendigheden af at være endnu mere radikalt bevidst om historiciteten og virkelig tage vor modsætningsfyldte, jordiske tilværelse med alle dens konflikter og i al dens ambivalens helt alvorligt som grænsen og rammen for menneskelig handling. Dette indebærer også, at vi i dag kan stille mindre op med den kosmiske Kristus end med den historiske Jesus, i hvem vi som i en lignelse møder det nye liv og Gudsrigets virkelighed. Uden at universalismen af den grund nødvendigvis skal erstattes af en atomiseret partikularisme, er mennesket hermed kaldet til realiseringen af en *costly unity* i sine helt konkrete livssammenhænge.

Også forårets anden økumeniske gæst, Petros Vassiliadis, står stærkt under indflydelse af de strømninger, der præger Raiser. Dette er ikke mindst bemærkelsesværdigt, når man betænker, at han er græsk ortodoks og som sådan kommer fra en kirke, hvis indflydelsesrige kræfter er stærkt mistænksomme over for alle økumeniske initiativer og stadig bedriver en stærkt isolationistisk kirkepolitik. Under disse omstændigheder

har Vassiliadis ikke været i tvivl om, at man må gå lige så forsigtigt som grundigt til værks, og teologisk forbinder han da også en stærk forankring i sin ortodokse tradition med en forbløffende åbenhed over for andre former for kristendom. Mens stærke repræsentanter for græsk teologi i økumenisk henseende *mutatis mutandis* står på det standpunkt, som pave Pius XI. stillede sig på, da han i 1928 opfordrede ikke-katolske kristne til at bidrage til kirkens enhed ved at vende tilbage til Romerkirken, er Vassiliadis klar over, at sådanne synspunkter endegyldigt er obsolete, også i den græsk-ortodokse kirke.

På den baggrund skal hans energiske indsats for Den europæiske Unions Erasmus-program ses, og han har i de senere år været dybt engageret i opbygningen af et europæisk netværk til udveksling af studerende og lærere ved en række teologiske fakulteter, herunder Københavns. Netværket skal bl. a. tjene forståelsen for det økumeniske anliggende og i videst muligt omfang fremme en hensyntagen til det ved tilrettelæggelsen og gennemførelsen af den teologiske undervisning. Teologisk set er det transkonfessionelt i sit sigte, og det er selvfølgelig ikke nogen tilfældighed, at både den romersk-katolske, østligt-ortodokse og den protestantiske (lutherske) tradition er repræsenteret ved de deltagende fakulteter.

Et par stærke medlemmer af fakultetet i Thessaloniki (heriblandt netop prof. Vassiliadis) er det lykkedes at mobilisere en voksende økumenisk bevidsthed og en dermed følgende åbenhed over for andre kristne traditioner. Der er næppe tvivl om, at vi her står ved begyndelsen af en udvikling, der kan vise sig at blive historisk ikke blot for Den ortodokse Kirke i Grækenland, men for hele den ortodokse verden - især i betragtning af den forsigtige åbenhed, som den nye økumeniske patriark af Konstantinopel, Bartholomæus I (der jo er græker), lægger for dagen. Flere ting tyder på, at noget er kommet i bevægelse i den ortodokse kirke og teologi, og skulle det lykkes den nye patriark endelig at få indkaldt til det længe ventede pan-ortodokse koncil (der efter or-

todoks tælling ville være det første siden Oldkirken), står vi eventuelt over for en udvikling, der kan sammenlignes med revolutionen i Den romersk-katolske Kirke med Johannes XXIII. og Andet Vatikanerkoncil. Petros Vassiliadis gav med sin forelæsning om *Ortodoksi og økumenik* sine tilhørere en levende fornemmelse af de forandringer, der er på vej i den ortodokse verden.

Både Konrad Raisers og Petros Vassilidis' forelæsninger er publiceret i dansk oversættelse i den samling af ekklesiologiske studier (*Vinduer til Guds Rige. Seksten forelæsninger om kirken*), som Institut for systematisk Teologi udgiver til efteråret på forlaget Anis i anledning af instituttets 25-års jubilæum.

Kalender for Det teologiske Fakultet Efterår 1995

Den skemasatte undervisning ved Det teologiske Fakultet annonceres i Lektionskataloget, som kan rekvireres fra den faglige vejleder, Købmagergade 46, 1150 København K. Kataloget udkommer forud for hvert semester i januar og juli.

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad »Arken« og såvidt muligt i Præsteforeningens Blad samt evt. i dagspressen.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for efterårssemesteret 1995. For nærmere oplysninger henvises til de nævnte kilder.

Fredag den 1. september kl. 10.15-12.00

Professor, dr.phil. Jacob Golomb, Jerusalem:
Kierkegaard's Ironic Ladder to Authentic Faith.
Sted: Købmagergade 46, aud. 11.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi/Søren Kierkegaard Forskningscenter.

Tirsdag den 5., 12., 19. og 26. september kl. 10.15-12.00

Professor, Dr. Michael Theunissen, Berlin:
Die Idee einer protophilosophischen Theologie. Über frühgriechische Erfahrungen des Göttlichen.

Sted: Købmagergade 46, aud. 7.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi/Søren Kierkegaard Forskningscenter.

Mandag den 18. september kl. 13-17

Seniorseminar. Oplæg: Gudmundur Gudmundsson og Anna Vind.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Kirkehistorie.

Tirsdag den 26. september kl. 20

Professor, dr.theol. Mogens Müller:

Nytestamentlig teologi som bibelsk teologi.

Sted: Studenternes mødelokale i kælderens, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Onsdag den 27. september kl. 10-12

Søster Benedicta Ward, Oxford:

Anselm of Canterbury: Faith Seeking Understanding.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Kirkehistorie.

Torsdag den 28. september kl. 19.30

Dr. Marilyn Gaye Piety: Kierkegaards rationalitet.

Sted: Købmagergade 46, aud. 7.

Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet

Fredag den 29. september kl. 13.15-16.00

25-års jubilæet for Institut for Systematisk Teologi.

13.15: Lektor, dr.theol. Jens Holger Schørring, Århus:

Den ekklesiologiske udvikling i nordisk lutherdom 1945-1970-1995.

14.15: Professor, Dr. Werner G. Jeanrond, Lund:

Is the Eucharist the Centre of the Christian Church?

Herefter reception med præsentation af jubilæumsbogen *Vinduer til Guds Rige. Seksten forelæsninger om kirken* og IST's maleriudstilling, der for tiden omfatter værker af Peter Brandes, Henrik Have, Poul Janus Ibsen, Ole Sylvest Jacobsen, Frank Kannik, Anette Larsen, Jytte Rex, Arne Haugen Sørensen og Inge Lise Westman.

Sted: Købmagergade 46, aud. 11.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Lørdag den 30. september kl. 9.30-16.30

Temadag om Oplysningstiden.

Forskningsbibliotekar, cand.mag. Erik Petersen:

Fra Ortodoksi til Oplysning: Teologi og humanisme hos Johann Albert Fabricius (1668-1736).

Lektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen: Hvornår sluttede oplysningstiden?

Sted: Købmagergade 44, Kantinen.

Arr.: Institut for Kirkehistorie.

Mandag den 2. oktober kl. 10.15-16.00

Temadag i anledning af udgivelsen af lærebogen *Praktisk Teologi*.

10.15: Professor Dr. Manfred Josuttis, Göttingen:
Das Verhalten im Gottesdienst - auf dem Weg zu einem dynamischen
Verständnis des Evangeliums.

12.00: Frokost efter eget arrangement.

13.30: Panelsamtale om kirken og den praktiske teologi i dag.

Panel: sognepræst Birte Andersen, København, lektor Marianne Bach,
Løgumkloster, sognepræst Lars Ole Gjesing, Ærø og sognepræst Ole Skjer-
bæk Madsen, København. Åben debat.

16.00: Forlaget ANIS er vært ved en reception.

Sted: Købmagergade 46, aud. 7.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 9. oktober kl. 13.15-18.00

Temadag om (og med) Musik og Teologi i anledning af professor Urban
Forells 65-års fødselsdag.

13.15: Forskningslektor Niels Holger Petersen:

Liturgi og absolut musik. Romantisk messekomposition belyst gennem
Weber, Schubert, Liszt og Bruckner.

14.15: Ph.D.-studerende Peter Westergaard:

»... i vekselvirkning med sproget.« - En replik til enkelte løse overvejelser
om æstetik hos L. Wittgenstein i 1946.

15.00: Stående kaffebord med lejlighed til at hilse på dagens fødselar.

16.00: Ph.D.-studerende Sven Rune Havsteen:

Teologien i Bachs Matthæuspassion.

17.00: Det teologiske kammerorkester PRÆSTO spiller.

Sted: Købmagergade 46, aud. 3.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Ved dagens begyndelse kan man melde sig til en middag sammen med
Urban Forell om aftenen.

Tirsdag den 10. oktober kl. 20

Forskningslektor Joakim Garff:

Stilens alvor. Om at læse Kierkegaard.

Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Torsdag den 26. oktober kl. 19.30

Forskningsassistent Dorothea Glöckner: Frihedens fremmedhed.

Sted: Købmagergade 46, aud. 7.

Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.

Tirsdag den 31. oktober kl. 10.15-16.30

Åben studiedag om Evangeliet og kulturerne.

10.15: Velkomst og introduktion.

10.30: Professor, dr.theol. Theodor Jørgensen:

Korset som kriterium i kirkens møde med kulturerne. Efterfølgende debat.

12.00: Frokost efter eget arrangement.

13.15: Ph.D.-studerende ved Institut for Religion, Århus Universitet, mag.art. i antropologi Kirsten Andersen:

Socialantropologiske perspektiver på forholdet mellem kristendom og kultur.

Efterfølgende debat.

15.00: Ph.D.-studerende, kandidatstipendiat Jørn Henrik Olsen:

Metoder i en relevant kontekstualisering. Efterfølgende debat.

Studiedagen arrangeres i samarbejde mellem Dansk Missionsråds Studieudvalg og Institut for Systematisk Teologi som et bidrag til forberedelsen

af studieprocessen omkring *Evangeliet og kulturerne* i danske kirker 1996.

Tilmelding til Institut for Systematisk Teologi senest tirsdag den 24. oktober 1995.

Sted: Lokale meddeles senere.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi/Dansk Missionsråds Studieudvalg.

Tirsdag den 31. oktober kl. 20

Sognepræst, dr.theol. Anders Kingo:

Kierkegaards teologiske aktualitet.

Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Mandag den 6. november kl. 13-17

Seniorseminar. Oplæg: Anita Hansen og Eva Louise Lillie.

Sted: Annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Kirkehistorie.

Tirsdag den 14. november kl. 20

Professor, dr.phil. Karsten Friis Johansen:

Augustin og antik filosofisk tradition - Augustins opfattelse af menneskelig bevidsthed.

Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Mandag den 27. november kl. 10.15-17.00

Projektseminarer:

10.15-12.00: Skriftligt oplæg ved Ph.D.-studerende Jørn Henrik Olsen:

Afrikansk livsforståelse og kristologi. Opponent: Niels Kastfelt.
13.15-15.00: Skriftligt oplæg ved adjunkt Kirsten Busch Nielsen:
Bonhoeffers kristologi - klassisk og/eller tidssvarende?

Opponent: Theodor Jørgensen.

15.15-17.00: Skriftligt oplæg ved Ph.D.-studerende Liselotte Willer:
Organisationsetiske perspektiver. Opponent: Carsten Pallesen.

Oplæg fremsendes 8 dage forud ved tilmelding til IST's sekretariat.

Sted: Købmagergade 46, vær. 347.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Torsdag den 30. november kl. 19.30

Dr.theol. Anders Kingo:

Det opbyggeliges forudsætning og dialektik.

Sted: Købmagergade 46, aud. 7.

Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.

Tirsdag den 5. december kl. 20

Valgmenighedspræst, mag.art. Torben Damsholt:

Sjæl og legeme hos Augustin.

Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Onsdag den 20. december kl. 18.30

Teologisk Forenings julefest med middag, causeri og revy.

Tilmelding nødvendig.

Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 o.g.

Arr.: Teologisk Forening.

Mandag den 15. og tirsdag den 16. januar 1996 kl. 10-17

Åbne studiedage:

Seks forelæsninger om Biografi og kristologi. Stadier i Jesu Liv.

Ved Svend Bjerg, Geert Halbäck og Eberhard Harbsmeier.

Sted: Studiegården, aud. Annex B, Studiestræde 6.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

17.-30. januar 1996

Kompaktøvelse (30 timer) om Nyere kristologi ved professor, dr.theol. Thor Hall, USA.

Fuldt program for øvelsen med litteraturangivelser kan rekvireres fra IST's sekretariat 1. oktober 1995. Tilmelding senest den 18. december 1995.